

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy

Bakalářská práce

Videodokument o Milanu Grygarovi

Video - documentary about Milan Grygar

Vypracovala: Kristýna Havlíková
Vedoucí práce: MgA. Petr Brožka, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

.....
Podpis studenta

Datum:

v Českých Budějovicích

Kristýna Havlíková

Tímto bych chtěla poděkovat MgA. Petru Brožkovi, Ph. D., za cenné připomínky a odborné vedení při realizaci této bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat svým rodičům za pomoc, cenné rady a velikou podporu, kterou mi po celou dobu dávali.

Abstrakt

Bakalářská práce na téma Videodokument o Milanu Grygarovi se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. Úvodní teoretická část se zabývá uměním 60. let 20. století v Československu, životem Milana Grygara, jeho tvorbou a v neposlední řadě i osobnostmi, které jeho život a práci ovlivnily. Za cíl si klade seznámit s osobností Milana Grygara a zmapovat jeho dílo v celé jeho umělecké genezi. Praktická část obsahuje videodokument, který má sloužit jednak jako výukové video pro žáky druhého stupně základních škol a zároveň jako didaktická pomůcka pro učitele do hodin výtvarné výchovy.

Klíčová slova: Milan Grygar, umění 60. let 20. století v Československu, kresba, zvuk, videodokument

Formát bibliografické citace:

HAVLÍKOVÁ, Kristýna. *Videodokument o Milanu Grygarovi*. České Budějovice, 2016. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy. Vedoucí práce: MgA. Petr Brožka, Ph.D.

Abstract

The bachelor thesis on Video documentary about Milan Grygar is divided into theoretical and practical part. The introductory theoretical part deals with the art of the sixties of the 20th century in Czechoslovakia, life of Milan Grygar, his works and last but not least a figure, who affected his life and works. This thesis' aim is to introduce the figure of Milan Grygar and map out his work throughout his artistic genesis. The practical part deals with video documentary which is supposed to be a video tutorial for students of upper elementary school and a didactic aid for teachers in art education lessons at the same time.

Key words: Milan Grygar, the art of the sixties of the 20th century in Czechoslovakia, draw, sound, video documentary

OBSAH

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 UMĚNÍ 60. LET 20. STOLETÍ V ČESKOSLOVENSKU	10
2 ŽIVOT A DÍLO.....	13
2.1 Pražské studium.....	14
2.2 Získání ateliéru.....	14
2.3 Návštěva benátského bienále a její vliv na další tvorbu.....	15
2.4 Návrat k barvě.....	17
3 PRŮŘEZ TVORBOU.....	19
3.1 Ranné obrazy 1945-1963.....	20
3.2 Akustické kresby a kresby mechanickými předměty	21
3.3 Kresby - partitury a koncepty.....	23
3.4 Hmatové kresby.....	25
3.5 Zvukoplastické kresby, lineární partitury a obrazy	27
3.6 Koláž, grafická díla na notových linkách.....	28
3.6.1 Principy převodu modré partitury do hudby.....	30
3.7 Černé a bílé obrazy.....	30
3.8 Antifony a obrazy - partitury.....	31
3.9 Filmový plakát a knižní ilustrace.....	33
4 OSOBNOSTI KOLEM MILANA GRYGARA.....	35

4.1 Emil Filla	36
4.2 Květa Pacovská	38
II. PRAKTICKÁ ČÁST	40
5 VLASTNÍ PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
5.1 Realizace.....	41
5.2 Manuál.....	42
ZÁVĚR.....	43
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	44
Tištěné zdroje.....	44
Elektronické informační zdroje.....	46
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY K TEORETICKÉ ČÁSTI	48
Zdroje obrazových příloh	58
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY K PRAKTICKÉ ČÁSTI	60

ÚVOD

V šedesátých letech 20. století zaznamenala nejen světová muzea objev, který byl na tu dobu velmi převratný. Jednalo se o uvědomění si zvuku při tvorbě obrazu. S touto myšlenkou přišel československý malíř a inovátor Milan Grygar. I přesto, že ve světě je jméno tohoto umělce velmi známé, v jeho rodné zemi se setkáme s mnohými, kteří o něm v životě neslyšeli.

Já osobně jsem také patřila do skupiny neznalců. Poprvé jsem se s prací Milana Grygara setkala před dvěma lety na výstavě s názvem Milan Grygar: Vizuální a akustické. Tato výstava ve mně probudila zájem o osobnost Milana Grygara a zrodil se zde také nápad na téma pro tuto bakalářskou práci.

Úvodní část teoretické práce obsahuje krátkou pasáž, která se stručně pokusí nastínit dobu, ve které Milan Grygar učinil svůj zásadní objev, díky kterému se stal velmi výraznou osobností výtvarné scény. Je to tedy již zmiňovaná doba 60. let 20. století v Československu.

Osobnosti Milana Grygara je věnována následující kapitola, která se snaží podat ucelené informace o autorově životě.

Akustické kresby, partitury, hmatové kresby, kresby mechanickými předměty a další - to jsou všechno přístupy, které Milan Grygar ve své tvorbě obsáhl a které budou velmi podrobně popsány v nadcházející kapitole.

Důležitým zdrojem informací se pro tuto kapitolu stala monografie od Hany Larvové. I přesto, že kniha přináší kvalitní fotodokumentaci Grygarových děl, samotného textu o autorovi obsahuje velmi málo. Proto dalším podstatným bodem pro sepsání této práce bylo setkání s Hanou Larvovou a návštěva knihovny Galerie hlavního města Prahy, kde jsem měla možnost nahlédnout do katalogů a knih, které nejsou v klasických knihovnách dostupné.

Teoretickou část uzavírá pasáž zabývající se osobnostmi, které Milana Grygara nějakým způsobem ovlivnily. Jedná se především o profesora Emila Fillu a Grygarovu životní partnerku Květu Pacovskou.

Praktická část se opírá o poznatky získané v části teoretické, které se snažím následně využít při tvorbě videodokumentu. Ten si klade za cíl seznámit kolektivu žáků s osobností a tvorbou Milana Grygara formou výukového videa. A zároveň má sloužit jako didaktická pomůcka pro učitele do hodin výtvarné výchovy. Součástí videodokumentu je také sepsaný manuál, který má učiteli průběh celé hodiny usnadnit.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 UMĚNÍ 60. LET 20. STOLETÍ V ČESKOSLOVENSKU

Dříve než se zmíníme o období, ve kterém došlo k jednomu z největších rozmachů v umění, musíme zabývat trochu více v minulosti. Bude to období let padesátých, ve kterém došlo k mnoha důležitým událostem.

Mezi lety 1948 až 1960 probíhal v československé společnosti proces, který měl za úkol položit základy komunistického režimu. To bohužel znamenalo vznik rozsáhlé sítě mocenských orgánů, které vše kontrolovaly a měly dohled nad každou sférou tehdejšího života. V umění to bylo období velké izolace a umělecké nesvobody. Mnoho významných osobností ze starší umělecké generace bylo vystaveno velkému politickému nátlaku. Ten měl mnohdy za následek to, že umělci přestali veřejně vystupovat, používali jiná jména (tvořili pod pseudonymy), či v horším případě emigrovali. Obecně můžeme konstatovat, že každý totalitní režim zásadním způsobem eliminuje všemi možnými způsoby hlavně elitu národa, kam mimo jiné patří i kulturní a umělecká obec.

V 2. polovině padesátých let se kulturně politická situace zlehka uvolnila. Pozdější úspěchy na poli kultury a demokratizace výtvarnictví by však vůbec nebyly možné bez destalinizace a památného Chruščovova projevu na XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Tento symbolický projev zahájil proces již zmiňované destalinizace, který vedl k odstraňování stalinistických symbolů, propouštění politických vězňů a postupnému rušení koncentračních táborů.¹

Po tomto roce se začalo formovat mnoho tvůrčích skupin. Tuto možnost využívali především mladí umělci, kteří do té doby neměli takové šance tvořit a vystavovat. Jako první vznikla tvůrčí skupina Máj. Teprve poté, co byly skupinám povoleny výstavy, se začaly ve výtvarných časopisech objevovat články povzbuzující mladou výtvarnou generaci.² I přesto bylo v té době výtvarných časopisů velmi málo.³

Jednou z dalších velmi významných událostí se stala výstava EXPO 58 v Bruselu.⁴ Tato velkolepá oficiální akce umožnila mnohým umělcům vycestovat a seznámit se poprvé na vlastní oči se současnou západní tvorbou. Jednalo se o první velikou výstavu po druhé světové válce. Československý pavilon se stal

¹ [Srov.] BILÍK, Petr. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. [Olomouc: Olomoucký kraj], 2013. s. 86.

² [Srov.] TZ: *České a slovenské umění 60. let 20. století* [online]. Brno: ARTALK, 2008 [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2009/03/11/tz-ceske-a-slovenske-umeni-60-let-20-stoleti-2/>

³ [Srov.] KLIMEŠOVÁ, Marie, ed. *Ohniska znovuzrození: České umění 1956 - 1963: Kat. výstavy, Praha 28. 7. - 23. 10. 1994*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1994. s. 10.

⁴ [Srov.] Tamtéž, s. 10.

jedním z nejoblíbenějších a záhy získal hlavní cenu světové výstavy, a to Zlatou hvězdu. Přizvaní umělci disponovali na tu dobu neobvyklou mírou svobody. Po období stalinistického utlačování to pro ně byla velmi silná motivace zakončená četnými oceněními. I přesto, že výstava byla stále pod vlivem oficiální státní ideologie a propagandy, znamenala pro naši kulturu důležitý průlom. Úspěch československých umělců přispěl k postupné liberalizaci na poli kulturní tvorby, to se pak nejvíce projevilo právě v 60. letech.

Přelom padesátých a šedesátých let byl stále časem boje o svobodu uměleckého projevu. „*Po léta se proto opakovala táž scéna mezi upřímně rozhořčeným funkcionářem a stejně upřímně nechápajícím umělcem.*“⁵ Jakákoliv tendence přijít s něčím novým byla okamžitě kritizována nebo stažena z výstavních síní. Jako tomu bylo například u soch Evy Kmentové či Olbrama Zoubka. „*Umění prázdné, bezduché, pro snobské publikum, pro přesycené labužníky vysloveně velkoměstské ražby. Planý květ úpadkového měšťáckého vlivu.*“⁶ Tento úryvek z článku Rudého práva, který vyšel na adresu výstavy Jana Kotíka, je toho dalším důkazem. V roce 1964 bylo zvoleno nové vedení Svazu Československých výtvarných umělců. Do čela se dostal komunist a Adolf Hoffmeister. V předsednictvu pak byli převážně zástupci mladší či střední generace, kteří byli více nakloněni k modernímu umění. Konečně zde byla možnost opět vystavovat v zahraničí a umělci v Čechách mohli dalších pět let svobodně publikovat.⁷

Náhradou klasických technik modernismu se stále více stával objekt a bezpředmětné umění. Nefigurativní umění ovlivnilo řadu výtvarníků. S abstraktní malbou se postupně rozvíjela malba gestická, která jako základní projev užívá náhodného procesu. Toto relativně svobodné umělecké období souvisí i s nástupem elektronického kinetického umění.⁸ Dále se u nás rozvíjí konceptuální myšlení, které se objevilo například u Karla Malicha.⁹

Počátkem šedesátých let se též prezentuje geometrická abstrakce, jejíž původ můžeme hledat z pohledu evropského umění v mondrianovském neoplasticismu a ruských avantgardách. Díla, která vznikají v geometrické abstrakci, jsou aplikacemi rozmanitých vědeckých principů moderní optiky, provokují a vyvolávají situaci absolutního rozhodnutí. Také obsah s formou se

⁵ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Nové umění v Čechách*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1994. Ars pictura; sv. 1. s. 27.

⁶ Tamtéž, s. 27.

⁷ [Srov.] Tamtéž, s. 28.

⁸ [Srov.] BREGANTOVÁ, Polana; ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ, eds. *Dějiny českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. s. 537.

⁹ [Srov.] Tamtéž, s. 555.

dostává do jiné polohy než je obvyklé. *„To, co nazýváme obsahem, je tu spíše podnětem díla, a co nazýváme formou, je odpovědí na tento podnět. Tato díla nic pod svou formou neskrývají, nepodávají informace, nejsou systémem čitelných znaků. Lidé se marně ptají, co konkrétně znamenají. Neznamenají nic než samy sebe a právě samy sebe.“*¹⁰ Rýsování se stalo velice aktuálním prostředkem také pro Milana Grygara. Nejprve vznikaly karo - struktury, v nichž určující složku představovalo opakování identických struktur rýsovaných rastrů a jejich minimální narušení, například odlišnou barvou. Repetitivní skladba celku pak předjímá minimalistická řešení, která se uplatní v dalších typech Grygarovy práce.¹¹

Je tedy zcela zřejmé proč jsou 60. léta nazývána zlatým věkem a to nejenom pro české výtvarné umění, ale také pro další odvětví jako je film, literatura, divadlo a hudba.

*„Nikomu nechyběl styl a samozřejmě ani směr, který by bylo třeba respektovat. Byla léta šedesátá a studentské bouře předvíдалy konec věku autorit. Staré zanikalo a vznikalo nové. Nicméně i nepojmenovatelná léta šedesátá musela skončit a nahradila je léta sedmdesátá, která slibovala možná trochu chaotickou, nicméně slibnou budoucnost.“*¹²

¹⁰ ALŠOVA JIHOČESKÁ GALERIE. *České umění XX. století. [Díl II], 1940-1970: 6.5.-29.10.2006*, Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou. V Hluboké nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 2006. s. 163.

¹¹ [Srov.] BREGANTOVÁ, Polana; ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ, eds. *Dějiny českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. s. 585.

¹² TZ: *České a slovenské umění 60. let 20. století* [online]. Brno: ARTALK, 2008 [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2009/03/11/tz-ceske-a-slovenske-umeni-60-let-20-stoleti-2/>

2 ŽIVOT A DÍLO

Milan Grygar se narodil 24. října 1926 ve slovenském Zvolenu. Jeho rodiče byli původem z Moravy, ale kvůli tatínkově práci se museli přestěhovat na Slovensko. Jelikož oba jeho rodiče pracovali u dráhy, žili v malé železniční stanici v horách. S tímto obdobím souvisí také jeho první akustická zkušenost. O umění se zajímal už od dětství. Na základní škole se učil hrát na housle, tím ale jeho veškeré hudební vzdělání skončilo. Velmi rád kreslil a první akvarely začal malovat již ve dvanácti letech.¹³ Jeho první zážitek s geometrickou abstrakcí přišel v raném věku. On sám vzpomíná na to, jak vyrůstal na koberci, který jeho rodiče koupili v prodejně Družstevní práce. Tento zmiňovaný koberec byl dílem Antonína Kýbala, který se ve své tvorbě užitého umění orientoval na avantgardní proud.¹⁴ Později se přestěhoval se svými rodiči a bratry do Olomouce, odkud dojížděl do Školy uměleckých řemesel v Brně. Škola byla na svou dobu velmi progresivní, svými pedagogickými metodami navazovala na tradici výmarského Bauhausu. Grygar se zde díky svému profesorovi Františku Kalivodovi podrobně seznámil s tvorbou Lászlo Moholy-Nagyho, který se stal jedním z jeho velkých inspiračních zdrojů.¹⁵ Grygar své studium popisuje: „*Tam jsem poznal akademického architekta Františka Kalivodu, který v roce 1936 udělal velkou výstavu maďarskému malíři Lászlóvi Moholy-Nagyovi. Vydal o něm dvojčíslo v časopisu Telehor. Ten jsme si všichni za šedesát protektorátních korun koupili, a pak ho studovali jako školní předmět.*“¹⁶ Dříve než stačil Grygar odmaturovat, byl totálně nasazen do fabriky na letecké motory v Brně-Lišni a později převelen k práci na zákopech. Jeho další, velmi intenzivní akustická zkušenost je spojena právě s touto vzpomínkou: „*Pracovali jsme dvanáct hodin denně v nesnesitelném hluku, bez možnosti mluvit s kolegy. Po skončení šichty přicházela agonie.*“¹⁷ Právě zvuky strojů, válců a bucharů se později promítnou v jedné z Grygarových partitur, a to v Partituře pro staré stroje.

¹³ [Srov.] BENÁK, Jiří. *STAŘÍ MISTŘI: Tón jako tón. Grygar v kresbách nahradil barvu zvukem* [online]. Praha: Idnes, 2016 [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/stari-mistri-malir-milan-grygar-dn4-/vytvarne-umeni.aspx?c=A160201_164350_vytvarne-umeni_jb

¹⁴ [Srov.] *České ateliéry: 71 umělců současnosti = Czech studios: 71 contemporary artists*. 1. vyd. Praha: Art CZ, 2005. s. 57.

¹⁵ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 35.

¹⁶ BENÁK, Jiří. *STAŘÍ MISTŘI: Tón jako tón. Grygar v kresbách nahradil barvu zvukem* [online]. Praha: Idnes, 2016 [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/stari-mistri-malir-milan-grygar-dn4-/vytvarne-umeni.aspx?c=A160201_164350_vytvarne-umeni_jb

¹⁷ RIEBOVÁ, Eva. Malíř zvuku: Milan Grygar. *Art & Antiques: umění žít s uměním*. 2015, 14(2). s. 44-46.

2.1 Pražské studium

Po skončení války roku 1945 byl přijat na Vysokou školu umělecko-průmyslovou v Praze. Škola byla svým zaměřením a pohledem na svět Grygarovi mnohem blíže než klasicky zaměřená akademie.¹⁸ Nejdříve studoval pod vedením profesora Josefa Nováka, poté v ateliéru monumentální tvorby profesora Emila Filly. Velmi inspirativní bylo pro Grygara Fillovo zdůrazňování souvislostí mezi malířstvím, poezií a hudbou. Jedna z důležitých součástí Grygarových studií u Filly byla také lekce o barvě a prostoru. Tyto dva pojmy se staly základními pilíři jeho celoživotní tvorby.¹⁹ Jak Milan Grygar sám řekl v jednom z rozhovorů: *„Filla mi dal hodně, jako řekl bych teoreticky, velmi ctil prostor a to bylo to, co mě nejvíc zajímalo. On považoval za základní umění balet, který je nejsvobodnější, protože ten baleták je svobodný kolem sebe, může se točit, pohybovat.“*²⁰ Z počátku jeho pražských studií pocházejí jeho první malířské pokusy, ve kterých se zabýval převážně barvou a kompozicí. V těchto obrazech můžeme nalézt jisté Fillovy stopy.²¹

2.2 Získání ateliéru

Po ukončení studia se Grygar uchyluje ke krátké odmlce. Souviselo to s nástupem do povinné vojenské služby a rozrůstající se rodinou. Z tohoto období se dochovalo několik nenáročných akvarelů tvořených v plenéru.²² Dále se věnoval knižním ilustracím a filmovým plakátům, aby sebe a svou rodinu uživil. K soustředěné práci se Milan Grygar dostává až v roce 1958, kdy získal ateliér. V průběhu pěti let pak vytvořil nespočet obrazů a uspořádal několik výstav. Jeho první samostatná výstava proběhla v pražské Nové síni. Doprovodný text v katalogu a zároveň jednu z prvních referencí Grygarovy tvorby napsal

¹⁸ [Srov.] *České ateliéry: 71 umělců současnosti = Czech studios: 71 contemporary artists*. 1. vyd. Praha: Art CZ, 2005. s. 57.

¹⁹ [Srov.] Tamtéž, s. 57.

²⁰ *Artmix: Portrét: Milan Grygar* [online]. Česká televize, 2009 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/209562229000007/obsah/87152-portret-milan-grygar?kvalita=nizka>

²¹ [Srov.] GRYGAR, Milan a Josef Hlaváček. *Milan Grygar: obraz a barva : [katalog výstavy] : Severočeská galerie výtvarného umění Litoměřice 27.9.-18.11.2001 : Muzeum umění Olomouc 6/12-3/3 2002*. V Litoměřicích: Severočeská galerie výtvarného umění, 2001. nestránkováno

²² [Srov.] RIEBOVÁ, Eva. Malíř zvuku: Milan Grygar. *Art & Antiques: umění žít s uměním*. 2015, 14(2). s. 44-46.

umělcův mladší bratr Mojmír, tehdy literální vědec a bývalý profesor bohemistiky na univerzitě v Amsterdamu.

Forma zmiňovaných obrazů postupně abstrahovala, barevné plochy na černém podkladě uspořádané do modernistických kompozic byly čím dál tím geometričtější.²³ V roce 1963 vytvořil Černý obraz, který s odstupem několika desetiletí působí jako symbolické ukončení jeho rané umělecké fáze.²⁴

2.3 Návštěva benátského bienále a její vliv na další tvorbu

„Nabyl jsem dojmu, že evropská škola abstrakce je překonána, můžeme říct mrtvá, a že všechny možnosti prostorové analýzy forem, kubistické koláže a podobné věci byly již využity, i když všechny postupy ještě nebyly vyčerpány.“²⁵

S pocitem, že všechny možnosti malby vyčerpal, se Grygar rozhodl vykročit jiným směrem a začít zcela od začátku. Tento pocit utvrdila návštěva benátského bienále, která se konala v roce 1964. Grygar se zde setkal s pracemi odvážných amerických pop-artistů. Tedy i Roberta Rauschenberga, který tehdy vystavil abstraktní obraz *Satellite*, na jehož rámu stála vycpaná slepice.

Milan Grygar vstoupil do dějin objevem, který v 60. letech zaznamenala i světová muzea, a to je objev zvuku při vznikání obrazu. *„Při tvorbě jedné z kreseb umělec zbystřil ve chvíli, kdy se bambusové dřívko zadrhlo o papír. Rušivý zvuk jej zaujal natolik, že hned následující den přinesl do ateliéru magnetofon a začal průběh své kresby nahrávat. První Akustická kresba byla na světě.“²⁶* Milan Grygar si uvědomil, že zvuky, které doprovázejí kreslení, nejsou pouhým doprovodným jevem, ale že tu jde o rozvinutí simultánních grafických prvků do následné časové řady.²⁷ Zvuk se stal nedílnou součástí celého jeho díla, je ve skryté podobě přítomný ve všech kresbách, kreslených partiturách, obrazech,

²³ [Srov.] RIEBOVÁ, Eva. Malíř zvuku: Milan Grygar. *Art & Antiques: umění žít s uměním*. 2015, 14(2). s. 44-46.

²⁴ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 36.

²⁵ WAGNER, Radan. „Těžká kláda“ Milana Grygara [online]. Praha: MAFRA, 2015 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tezka-klada-milana-grygara-dcn-recenze.aspx?c=A150310_104251_pozice-recenze_kasa

²⁶ RIEBOVÁ, Eva. Malíř zvuku: Milan Grygar. *Art & Antiques: umění žít s uměním*. 2015, 14(2). s. 44-46.

²⁷ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: plocha a zvuk : Galerie Jaroslava Krále Brno 23.5.1970-28.6.1970 : [katalog výstavy]*. Brno: Český fond výtvarných umělců, 1970. nestránkováno

akvarelech, objektech-partiturách a obrazech-partiturách.²⁸ Tento obrat v jeho tvorbě byl dvojnásob radikální, jelikož se vzdal nejen jakéhokoli vztahu k světu předmětných věcí, ale také barvy. Ta byla do té doby dominantní složkou jeho vyjadřování. „Říká se, že každý objev je výsledkem setkání náhody s připraveností.“²⁹ Toto tvrzení zcela vystihuje originalitu umělecké aktivity Grygara.

Další, nezbytně nutnou součástí pro jeho práci, je ideálně akusticky a vizuálně nerušené prostředí ateliéru. Prostor pro rozvíjení vztahů mezi kresbou a zvukem, mezi barvou a prostorem. Proto také nepřekvapí jeho konstatování: „*Barva a zvuk podmiňují prostor.*“³⁰

Můžeme konstatovat, že přibližně během třiceti let prošel Milan Grygar několika tvůrčími fázemi, z nichž každá představuje relativně uzavřenou, cyklickou řadu děl. Od chvíle, kdy ke konci šedesátých let propojil grafický projev se zvukovým výrazem, začalo vznikat nespočet variant akustických kreseb. Ty se v průběhu let proměňovaly. Později Grygar vyloučil subjekt z procesu kresby a k jejich realizaci začal využívat mechanické předměty.³¹ Zvuková zkušenost otevřela Grygarovi novou dimenzi.

V další fázi jeho tvorby se posunul až k hranici performance, kdy se zkušenost kreslení odproštuje od zrakové hmoty. Performance neboli performační umění se v tomto smyslu chápe jako forma umělecké tvorby předváděná živě před diváky, nebo společně s diváky.³² Tímto vytvořil hmatové a motorické kresby.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začíná vznikat řada kreslených partitur, které měly sloužit jako návody pro zvukovou realizaci. Řada z nich byla interpretována různými umělci a hudebními skupinami. Grygar upřesňuje: „*Moje partitury nejsou partitury hudebníka, ale výtvarníka. Pro mě je to v první řadě výtvarné dílo. Necháám hudebníky vybrat si partituru a pak diskutujeme o tom, jaké pojetí to může mít. Já mám představu a interpret ji musí mít také. Já*

²⁸ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: vizuální a akustické = the visual and the acoustic: [Galerie hlavního města Prahy, Městská knihovna, 17.12.2014-5.4.2015]*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 2014. s. 7.

²⁹ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: plocha a zvuk : Galerie Jaroslava Krále Brno 23.5.1970-28.6.1970 : [katalog výstavy]*. Brno: Český fond výtvarných umělců, 1970. nestránkováno

³⁰ *České ateliéry: 71 umělců současnosti = Czech studios: 71 contemporary artists. 1. vyd. Praha: Art CZ, 2005. s. 57.*

³¹ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 38.

³² [Srov.] HOROVÁ, Anděla, ed. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995-. s. 608.

*jim mohu nanejvýš říct, jak to bylo myšleno, ale tu volbu nechávám na nich.*³³

Do kreslených partitur se zahrnují celé série děl a těmi jsou například: půdorysné, lineární, prostorové a barevné partitury.

2.4 Návrat k barvě

Po více než dvacetileté pauze se v 80. letech Milan Grygar vrací zpátky k barvě. Začíná se sérií černých obrazů, které protíná dokonalá barevná linie. *„Průběh barevné linie aktivizuje černou plochu a vzájemným napětím těchto dvou kontrastních výtvarných prostředků dociluje autor dojmu zvláštní vznešenosti.*³⁴ Milan Grygar stále více směřuje k metafyzické zkušenosti. Jedná se o černé prázdno obrazů, na kterých jen linie vymezují či artikulují to, co není jinak uchopitelné.³⁵ V některých dílech využívá principu zlatého řezu.

V roce 1991 se stal členem Spolku výtvarných umělců Mánes a výtvarné skupiny Jiná geometrie.

Od roku 1996 se Grygar soustavně věnuje obrazům, které nazývá Antifony. *„Tóny zvuků nahradily tóny barev, kterým jsou Antifony zcela oddány.*³⁶ Je to vlastně vizuální přepis zvukové události.

*„Milan Grygar někdy hovoří o tom, že vlastně s českým uměním mnoho společného nemá. Má i nemá pravdu. Nemá ji v tom, že českému umění přidal vzácnou a řídkavou fasetu, jež ho činí účastným na dění ve světě. Neboť tvořil podle pravidla, které teprve jeho dílem bylo nalezeno.*³⁷

On sám se zdá být jakýmsi průzkumníkem a mágem minimálních gest, soustředěným na trpělivé objevování zdánlivě prostých a zároveň zázračných skutečností našeho vnímání a bytí.³⁸ *„Dílo Milana Grygara je pro diváky velmi*

³³ BENÁK, Jiří. *STARÍ MISTŘI: Tón jako tón. Grygar v kresbách nahradil barvu zvukem* [online]. Praha: Idnes, 2016 [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/stari-mistri-malir-milan-grygar-dn4-/vytvarne-umeni.aspx?c=A160201_164350_vytvarne-umeni_jb

³⁴ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999.* [Praha]: Gallery, [1999]. s. 41.

³⁵ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: plocha a zvuk: Galerie Jaroslava Krále Brno 23.5.1970-28.6.1970: [katalog výstavy]*. Brno: Český fond výtvarných umělců, 1970. neustránkováno

³⁶ RIEBOVÁ, Eva. *Malíř zvuku: Milan Grygar. Art & Antiques: umění žít s uměním.* 2015, 14(2). s. 44-46.

³⁷ GRYGAR, Milan a Josef HLAVÁČEK. *Milan Grygar: obraz a barva: [katalog výstavy]: Severočeská galerie výtvarného umění Litoměřice 27.9.-18.11.2001: Muzeum umění Olomouc 6/12-3/3 2002.* V Litoměřicích: Severočeská galerie výtvarného umění, 2001. neustránkováno

³⁸ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999.* [Praha]: Gallery, [1999]. s. 42.

*nesnadné, protože je s krajní citlivostí a také s krajní racionalitou, je to skutečné umění.*³⁹ Zpočátku byla jeho tvorba velmi odsuzovaná. Dnes je, právě díky tomu, že to jsou obrazy a současně zachycení zvuku, které vytváří samostatné symfonie, úplným fenoménem doby. Milan Grygar je i ve svých 90 letech stále aktivní, ve svém ateliéru na Smíchově neustále produkuje nové obrazy.

³⁹ *Artmix: Portrét: Milan Grygar* [online]. Česká televize, 2009 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/20956222900007/obsah/87152-portret-milan-grygar?kvalita=nizka>

3 PRŮŘEZ TVORBOU

„Milan Grygar se ve své práci již po více než třicet let zjevně odvolává, spíše než na fenomén hudby, na oblast zvuku v jeho energetickém principu a vztahu k časovosti. V dějinách současného umění je to cesta ojedinělá. Vyznačuje se střídáním výrazně odlišných etap, vede od akvarelů zářících zdánlivě zcela bezprostřední spontánností až ke kompozicím, v nichž se ve formě minimální stručnosti artikuluje základní prvky výtvarné řeči.“⁴⁰ Takto okomentoval tvorbu Milana Grygara Jean Yves Bosseur.

Tvorba Milana Grygara se považuje za jednu z nejoriginálnějších a nejinspirativnějších z doby českého poválečného umění. „V našem prostředí unikátní integrace výtvarných a zvukových prvků se právem těší mezinárodní pozornosti.“⁴¹ To tvrzení dokazuje jeden z rozhovorů Grygara s kurátorem Hansem Ulrichem Obristem, který ho označil za jednoho z prvních autorů zabývajících se zvukovým uměním.⁴²

Pokud hovoříme o tvorbě Milana Grygara, neměli bychom ji zařazovat do příliš přesných kategorií. Z mnohých zdrojů se můžeme dočíst o jeho nepřesném zařazení. Jeho tvorbu bychom měli chápat jako směřování svědčící o zájmu „který je orientován tu na skutečná zvuková provedení, tu na snové transpozice, které se obracejí k vnitřní rezonanci těch, kteří dílo vnímají.“⁴³

Když posuzujeme jeho dílo globálně až do současnosti, jedná se o jakousi skládačku, jejíž části do sebe dokonale zapadají a vykazují tak hlubokou soudržnost. Práce Milana Grygara se v podstatě opírá o prvky související s jazykem výtvarného umění, které vyjadřuje pomocí zdánlivě prostých předmětů a postupně zkoumá jejich skryté možnosti.⁴⁴

⁴⁰ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 22.

⁴¹ HAUSER, Jakub. Otevřená díla Milana Grygara. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34). s. 29.

⁴² [Srov.] Tamtéž, s. 29.

⁴³ GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 22.

⁴⁴ [Srov.] Tamtéž, s. 22.

3.1 Ranné obrazy 1945-1963

Ve figurativních obrazech Milana Grygara, které jsou založeny na výrazné barevnosti a volné geometrizující stylizaci, se zřetelně uplatňuje zájem o pokračování v tradici moderní malby.⁴⁵ Inspirací bylo především studium v ateliéru Emila Filly na Vysoké škole uměleckoprůmyslové. Díla jsou založena na výrazné barevnosti a spontánním malířském rukopisu. Mezi nejznámější Grygarovy obrazy z období studia patří např. Cukrovar (1946), Dušičky (1949) a Vrbno (1951).

Po krátké pauze se Milan Grygar vrací zpět ke stylu raných obrazů. Avšak více než volbou tématu se zabývá proměnou obrazové plochy směrem k abstrakci. Většina zátiší není malována podle skutečnosti, komponovaná jsou pouze v autorových představách.⁴⁶

V malbě Zátiší z roku 1959 vychází Grygar z kubisticko – expresionistického základu. V díle se objevuje přísně stavěná kompozice, předměty jsou rozestavěny v trojrozměrném prostoru, kde je zachována jednotná plocha, a tvary jsou soustředěné do jednotného rámce. Převládají zde modré a hnědé tóny s červenými akcenty. Tato barevná škála podtrhuje jednoduchost tvarů předmětného světa. Milan Grygar zde dokazuje, že i v tak konvenčně pojímané tematicce jako je zátiší, lze vytvořit plnohodnotný obraz plný krásy a prostoty všedních předmětů.⁴⁷

„V obrazech z let 1961-1963 nabývá obrazová plocha významu sama o sobě. Barevná až reliéfní malířská hmota se stává vlastním estetickým obsahem. Výtvarnou kvalitou barevné skladby se blíží tyto obrazy estetice Pařížské školy.“⁴⁸

Ve výtvarném díle s názvem Černá a bílá z roku 1961 uplatňuje Grygar pouze abstraktní formy. Způsob, jakým malíř nanáší barvu, vytváří iluzi několikanásobného vrstvení plochy. Barevné vrstvy s jemnou reliéfní strukturou se potom ve vzájemném kontrastu prolínají.

Eva Petrová, historička umění, píše: *„V obrazech z 1. poloviny 60. let se Grygarova muzikálnost projevila harmonizací barev, znějících v souzvuku tónů a půltónů. Jeho kolorit je osobitý, odlišuje se od barevného výrazu současníků i od*

⁴⁵ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 15.

⁴⁶ [Srov.] Tamtéž, s. 15.

⁴⁷ [Srov.] TETIVA, Vlastimil, ed. *České malířství a sochařství 2. poloviny 20. stol. ze sbírek Alšovy jihočeské galerie: katalog výstavy, Hluboká nad Vltavou 26. dubna-30. září 1991. [Sv.] 1*. Hluboká nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 1991. s. 75.

⁴⁸ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 15.

těch, kteří byli také koloristy. Barvy kladl ve vrstvách, aby prosvítaly do vrchního nátěru. To je ostatně jeden z principů malířství. Proto ani bílé, ani černé nechybějí barevné reflexe.⁴⁹

3.2 Akustické kresby a kresby mechanickými předměty

„Jednoho dne jsem vzal kousek dřeva a začal jsem jím kreslit. Pamatuji si to přesně, přišlo to náhle, ticho a hluk, údery na papíře, prožitek zvuku. Začal jsem znovu, zapojil jsem magnetofon, poslechl jsem si zápis a pochopil. Našel jsem to, co bude napříště pro mne silnější než barva, akustickou událost.“⁵⁰

Akustické kresby patří mezi stěžejní díla v Grygarově tvorbě. Lze je charakterizovat jako novou zkušenost kreslení pomocí zvuku, ozvěny a akustické gradace, členěním a společnou manipulací viděného se slyšeným. Jedná se o organické spojení zvuku a kresby. Systematická práce s tímto médiem mu umožnila prozkoumat zákonitosti optiky a akustiky. Byl přesvědčen o vzájemné podmíněnosti zvukového a vizuálního, jak on sám řekl: *„Nabyl jsem jistoty, že ve světě panují souvztažnosti, zvuk je spojen s vizuálností a ani vizuálnost neexistuje bez akustického. Všechno, co člověk dělá, je spojeno: vizuální a zvukové jevy se doplňují.“⁵¹*

V roce 1965 zapojil výrazový fenomén prostorovosti zvuku, a to v prvních akustických kresbách na papíru. Koncept těchto kreseb je podřízený principům geometrie a jejím pravidlům (ostatně jako v celé jeho tvorbě). Typickým pro jeho kresby je netradiční volba výrazových prostředků: dřívka, drátěný hřeben na borůvky, plechová krabička, sklenička, zvoneček. *„Kresba se stala najednou hrou nových předmětů a nástrojů, které kreslí.“⁵²*

Akustická událost se stává pro Grygara důležitější než barva. Dřívější barevnost obrazů redukoval pouze na černou a bílou, ta však dostala nové estetické kvality.

⁴⁹ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 15.

⁵⁰ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 13.

⁵¹ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 15.

⁵² GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 15.

„Zvuk se stal rovnocenným kresbě,“⁵³ konstatoval Grygar, když přišel na myšlenku zaznamenávat proces vzniku kresby na magnetofonový pásek. „Lze tedy hovořit o časové hodnotě kresby a zvukového záznamu, který zprostředkovává akusticko - prostorový vjem, tzn., že prostor slyšíme.“⁵⁴

Možnost zmnožit zvuk v kresbě přivedla Grygara roku 1966 k **mechanicko - akustickým kresbám**. Postupně začal nahrazovat kresbu rukou mechanickými předměty, tím se tyto předměty staly zároveň kreslicími i znějícími nástroji.⁵⁵

Strukturu mechanické kresby Milan Grygar specifikoval takto: „Akustická kresba mechanickými předměty je vrstvenou kresbou, je záznamem shlukového stavu zvuku a obrazu.“⁵⁶

Díky použití jiných nástrojů se jednota kresby a zvuku zrelativizovala a nahradila jí vzájemná nezávislost. V akustických kresbách byla podstatou výtvarná kompozice, naopak v mechanicko - akustických kresbách to bylo komponování kresby a zvukového záznamu. Poměr se tedy vyrovnal. Použitím mechanických nástrojů překonal Grygar dosavadní limity fyzické akce a umožnil zapojit do „hry“ více mechanických aktérů.⁵⁷ Tím se zvuk rozšířil a vznikl zvukový prostor.

Nástroje si Grygar volil záměrně jednoduché, jako například ozubená kolečka, šrouby, mechanické hračky (žabky, slepičky, zvonky), které byly schopné samopohybu.⁵⁸ Výtvarníková fyzická přítomnost během akce se od použití mechanických předmětů vylučuje. Milan Grygar předem nanese tuš na osy součástek hodinového strojku, a potom je uvede v pohyb: „Kolečka krouží sama, jedno po druhém je poslušno popudů mé ruky, podobně je tomu u pohybujícího se vlčku nebo setrvačníku, jejichž otáčení ustane ve chvíli, kdy se dostanou do nerovnováhy. Všechno probíhá rychle, ozubená kolečka se točí, jejich osy zanechávají kruhovitě stopy a ty se rozšiřují. Když zvuk kulminuje, pohyb ustává, pak nastává ticho a kresba je dokončena.“⁵⁹

Důležitou roli v realizaci těchto kreseb hraje představa a určitá náhoda. Avšak, jak Milan Grygar zdůrazňuje, prvek náhody má předem stanovený koncept: „Náhoda v akustických kresbách je organizovaná a navozovaná hrou

⁵³ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 16.

⁵⁴ Tamtéž, s. 19.

⁵⁵ [Srov.] Tamtéž, s. 19.

⁵⁶ Tamtéž, s. 19.

⁵⁷ [Srov.] Tamtéž, s. 19.

⁵⁸ [Srov.] Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 15.

zákonitostí. Je věcí volby, alternativou možného, určitosti a neurčitosti, uspořádanosti a neuspořádanosti.⁶⁰

Akustické kresby mechanickými předměty mají několik možností prezentace. Je to buď přímé sledování procesu vzniku kresby, prezentace finálního grafického záznamu, nebo pouhý poslech zvukového záznamu grafické akce.⁶¹

Grygar vysvětluje: *„Během provádění kresby jsem přítomen jako herec, ale také trochu i jako divák. Skrývá se v tom téměř něco magického, nahodilost partitury, řád skrytý v chaosu. Každá z těchto akustických a mechanických kreseb je svého druhu miniaturním happeningem, živou podívanou plnou překvapení a poezie, bohatou na zvukové efekty. Realizace kresby před publikem mi přinášela mnoho podnětů. Byl jsem současně kouzelníkem, výtvarníkem, hudebníkem a choreografem.“*⁶² Tyto inscenované akce se nazývají živé kresby, které Grygar pomocí fotografie nebo i filmu dokumentoval.⁶³

3.3 Kresby - partitury a koncepty

Na prioritě vizuálního grafického záznamu, který podmiňuje akustickou složkou, byla založena početná řada cyklů konceptuálních partitur z konce šedesátých let. Realizovány byly v návaznosti na akustické kresby. Předchozí akustické kresby Grygar nespojoval s možností následné instrumentální realizace.⁶⁴

Jak on sám napsal: *„Netušil jsem, že by moje akustické kresby mohly být provedeny hudebními nástroji. Nepokládal jsem je za partitury. Tento aspekt jsem objevil při návštěvě skladatele Anestise Logothetise (s nímž jsem se setkal v roce 1967), který mi řekl, že by stačilo jenom určit pořadí provedení. To byl impuls, abych zorganizoval zvuky do partitury.“*⁶⁵

V roce 1967 se Grygar pustil do partitur, které obsahovaly instrukce, jak seřadit a kombinovat zdroje zvuku, byl to v podstatě návod na provedení budoucí

⁶⁰ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 19.

⁶¹ [Srov.] Tamtéž, s. 20.

⁶² GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 16.

⁶³ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 20.

⁶⁴ [Srov.] Tamtéž, s. 20.

⁶⁵ GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 16.

nahrávky. Jedná se o půdorysné partitury, partitury - vzorce, barevné partitury, architektonické partitury apod.

V **půdorysných partiturách**, narozdíl od akustických, byly předměty předem stanoveny. Vše bylo předepsáno, od umístění zdrojů zvuku, směru pohybu až po druh zvuku. „Zvukový výsledek není věcí Milana Grygara, ani není dán předměty, které vybral a uvedl do pohybu, nýbrž je v kompetenci interpretů, kterým autor navrhuje pořadí a průběh budoucích akcí.“⁶⁶

Souběžně s půdorysnými partitury vznikají **partitury - vzorce**, ty zvukové prvky pomocí předem stanoveného systému grafických znaků organizují. Tedy nepředkládají rozvrh a neurčují místo realizace. Mění se zde také vzájemná hierarchie akustického a zvukového prvku. Jaromír Paclt zdůrazňuje: „Automatické metody reprodukce kresba-zvuk a zvuk-kresba se zde opouštějí, kresba poprvé existuje před zvukem. Zákony akustiky, objektivní parametry přenosu a reprodukce zvuku v prostoru jsou tu subjektivně transformovány do čistě výtvarné představy a podoby.“⁶⁷ Partitury - vzorce se díky novému aspektu nazývají kreslenými partiturami.

První Grygarovy **barevné partitury** vznikají roku 1969. Zvukový děj se přemění do seskupení několika barevných bodů v ploše kreslené partitury, což ovlivní jak dynamiku, tak volbu zvukových zdrojů. Interpreti se mohou potýkat s mnohými problémy, které může vyvolat formát. Jelikož několik hudebníků nemůže číst z jednoho listu, musí partituru rozstříhat a znovu poskládat. To z ní dělá takzvanou matici.⁶⁸

V **architektonických partiturách** se objevuje představa, že různé vrstvy, na něž upozorňují kreslené obrazce, by se měly vzájemně prolínat při zachování relativní transparentnosti.⁶⁹ Půdorysné řešení je nahrazeno prostorovým. Na rozdíl od jiných skladatelů, Grygar nedoprovází své partitury úvodem. Záhadnost partitur vyžaduje od interpretů, aby sami rozebrali grafické údaje díla. Provedení partitur připomíná, díky pečlivosti Grygara, architektonické plány, proto by bylo přinejmenším nevhodné zvolit spontánní improvizaci. Způsob interpretace architektonické partitury z roku 1970 předvedla úspěšně

⁶⁶ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 18.

⁶⁷ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: akustické kresby a partitury*: Galerie Zdeněk Sklenář. Praha: Galerie Zdeněk Sklenář, 2006. nestránkováno

⁶⁸ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 18.

⁶⁹ [Srov.] Tamtéž s. 18.

stuttgartská skupina pro novou hudbu.⁷⁰ Zakladatelem této skupiny byl Erhard Karkoschka, úspěšný německý skladatel, dirigent a učenec. Erhard byl Grygarovou tvorbou natolik zaujat, že si jednu z kreseb odvezl s sebou k nastudování. Ve Stuttgartu pak v roce 1973 proběhl koncert, který byl do Čech přenášen rozhlasem.⁷¹

3.4 Hmatové kresby

Dále Grygar doplňuje: *„Kreslené partitury následovaly po akustických kresbách, potom jsem se začal věnovat hmatovým kresbám, které jsem dělal částečně bez účasti zraku, pouze pomocí hmatu. Všechno jsem odstranil, přede mnou byl pouze dlouhý pruh papíru visící ze stropu, papírem jsem prostrčil ruce a nohy. Kreslil jsem holými prsty, dotýkal jsem se jimi z druhé strany papírové plochy, jako bych na ni bubnoval. Zůstává jen tělo, ohlas těla, zvuk. Když kresbu dokončím, na svislé papírové ploše zůstanou vějířové stopy po prstech a čtyři otvory.“*⁷²

Hmatovými kresbami se Grygar zabýval ve stejný rok jako již zmiňovanými barevnými partiturami. Propojil zde velice ojedinělým způsobem aktivitu lidského těla se zvukovou složkou. I přesto, že navazují na akustické kresby, obsahují jinou kvalitu zvukové a výtvarné složky.⁷³

Akustické kresby kreslené dřívkem zdůraznily fyzické hledisko akce ruky, který si obvykle při kreslení neuvědomujeme. Umožnily tak využití dalších částí těla. Schůdkem mezi akustickou kresbou a hmatovou byl pokus s mechanickými předměty. Milan Grygar si před sebe umístil roli papíru, tento papír částečně nařzl, aby mohl lehce prostrčit ruce a nohy. Posadil se za papírovou oponu a začal kreslit. Předměty ani kresbu neviděl, orientoval se pouze hmatem a sluchem. V pozdějších pokusech předměty odstranil a pro kresbu začal používat pouze prsty.

⁷⁰ [Srov.] REIFENSCHIED, Beate; BOSSEUR, Jean-Yves; LEU, Suzana a Hana LARVOVÁ. *Cage/Grygar Chance Operations & Intention*. Bielefeld: Kerber Art, 2015. s. 23.

⁷¹ [Srov.] RIEBOVÁ, Eva. Podoba zvuku: Hudební realizace díla Milana Grygara. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34). s. 32.

⁷² GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 20.

⁷³ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 23.

Jak už jsme zmínili, hmatové kresby vznikaly bez zrakové kontroly, založeny byly pouze na představě a na sluchové a hmatové korekci. Tělo se stalo nástrojem kresby. Zdánlivý prvek náhody byl korigován možnostmi tělesných proporcí, velikostí a polohou lidského těla. Jednoduše řečeno, kresba vznikla tam, kam umělcova ruka dosáhla. Toto omezení způsobilo, že kresba opsaná kolem otvorů na ruce vytvořila nepravidelné kruhové formy, což může připomínat slavnou kresbu Vitruviánského člověka od Leonarda da Vinciho.⁷⁴ Tento akt umožnil propojit význam kresby, zvuku a akce v jednotném čase a vzniku.⁷⁵

Hmatové kresby Grygar nazývá „kreslením pohybem těla“, které je vědomé a přesné a které vychází z přirozeného pohybu, ze symetrie a asymetrie rytmu orientovaného prostorovým vědomím, hmatem, sluchem a představou.⁷⁶

Po dokončení umělec z kresby vystoupí. I přesto, že dílo fyzicky opustil, zůstává i nadále jeho součástí. Po opuštění kresby zůstává jen pomalovaná plocha a čtyři otvory, díky kterým je možné vidět prostor za papírovou oponou.

Hmatové kresby jsou scénické akce. Jejich proces Grygar pečlivě dokumentoval, snažil se zachytit každý zvuk a pohyb. Poprvé si pozval do svého ateliéru fotografa Jaroslava Proška, který mu měl celou akci zdokumentovat. Výsledným dílem pak není jen samotná kresba, ale i její filmová či fotografická dokumentace. *„Zachycuje se v nich přesná stopa všeho, co autor udělal od okamžiku instalace papíru až po hluk vyvolaný zacházením s nádobou s barvou. Kresba je pojata jako připomenutí původních gest člověka, který něco tvoří. Také může být míněna jako základní artikulace prázdnoty, jako vymezení přítomnosti a absence.“*⁷⁷

Finálním aktem hmatových kreseb, ve které se propojilo lidské tělo s plochou papíru, bylo protržení kresbou vymezené části. Grygar tím kresbu otevřel reálnému prostoru, tento akt byl ze strany umělce více méně spontánní. Jednalo se o poslední zásah do téměř dokončeného prostoru. Horizontální a vertikální roviny kresby se vzájemně spojily. Otevřením prostoru se kresba obohatila o nový prostorový prvek.⁷⁸ Z původní papírové plochy zůstal jen velký

⁷⁴ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 19.

⁷⁵ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 24.

⁷⁶ [Srov.] Tamtéž, s. 24.

⁷⁷ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sběrka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 20.

⁷⁸ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 24.

otvor, který vtahuje diváka do dění. Můžeme tedy říct, že publikum se stalo součástí stejného reálného prostoru jako dílo samotné.

V průběhu let pak tyto performace několikrát opakoval před publikem, naposledy v New Yorku v Drawing Center v roce 2001.

Problematiku motorické akce pak dále rozvinul v lineárních pohybových kresbách.

3.5 Zvukoplastické kresby, lineární partitury a obrazy

Dalšími variantami kreseb partitur z let 1972 až 1993 jsou lineární partitury a zvukoplastické partitury, kde se zvuk stává prostorovým ekvivalentem kresby. Tyto kresby vznikají v určitých řadách a variantách. Grafické znaky kompozice se mění, důraz je kladen na sestavy elementárních grafických prvků - struktur linií, přímek a různých tvarů.⁷⁹

Pravidelnost kreseb a obrazů je neustále uváděna v pochybnost neočekávanými změnami. Prosazuje se zde náhoda, která popírá celkový řád porušením pořádku. Milan Grygar označuje tyto změny termínem „uvolněná struktura“. „Jde tedy o takovou změnu organizace plochy, která nepřináší radikální zásah, ale která si ponechává optickou sounáležitost s daným řádem kresby.“⁸⁰

U **zvukoplastických kreseb** je základem drobný čtvercový rastr, kde přítomnost zvukového prvku narušuje jeho pravidelnost, nejčastěji v podobě geometrické výseče různých tvarů ohraničených barevnou linií.⁸¹ Navození představy zvukového přepisu dosahují tím, že se tvary seskupí v ploše v různých konfiguracích a navzájem se překrývají nebo spojují.

Od poloviny sedmdesátých let vytváří Grygar kresby, které označuje jako **lineární partitury**. Jedná se o řadu kreseb založených na rozvíjení geometrických linií a křivek. Nejsou to partitury v pravém slova smyslu, ale kresby s prostorovou představou zvuku, který je obsažen v činnosti čar. Lze je tedy chápat jako partitury hypotetické. Díky tomu mohou vést k hudebnímu přepisu podle pravidel hry definovaných samotnými hudebníky. Ve skutečnosti

⁷⁹ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 24.

⁸⁰ Tamtéž, s. 24.

⁸¹ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 21.

není nic dáno předem, každá linie má být chápána jako dráha v čase. Změny směru a barvy čar lze chápat jako změny zvukového materiálu, prostoru a intenzity.⁸² Jak říká Grygar: *„Linka je stopou, energií, směrem v prostoru, ploše a času. Je trváním.“*⁸³

Jak už jsme zmiňovali, v těchto případech není ke kresbě připojen zvuk. Ve skutečnosti však dílo podporuje prostorovou ideu zvuku obsaženou v akci linie. *„Mezi prostorovými a časovými fenomény se ustavují vztahy, jež jsou současně organické a organizující. Jde o to určit formuli, která obsahuje jak vizuální, tak i akustickou logiku, i když každé dílo je uspořádáno podle specifické výtvarné ideje.“*⁸⁴

Od akustických kreseb se lineární partitury radikálně liší, v prvním případě bylo stanoveno přísné uspořádání celku, naopak u lineárních partitur otevřel Grygar pole náhodě. Všechny geometrické prvky, které uvádí do hry, jsou ve skutečnosti vyjádřeny a ovládány prostřednictvím rytmu.

*„Milan Grygar rád sahá k cyklům variací kolem základního principu, který je např. zaměřen na vytvoření dynamiky pomocí lehké destabilizace, zlomu. Když celkový výsledek budí dojem vibrace pohybu, začne pro Grygara dosahovat hudebních významů, které pak dílu umožňují, aby se stalo potenciální partiturou.“*⁸⁵

3.6 Koláž, grafická díla na notových linkách

Dimenze koláže je přítomna v celé tvorbě Milana Grygara, avšak on sám upřednostňuje termín „montáž“.⁸⁶ V jeho výtvarných dílech se konfrontují prvky, které bychom mohli označit jako nesourodé, vzájemně si odporující či cizí. Díky

⁸² [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999.* [Praha]: Gallery, [1999]. s. 21.

⁸³ GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury.* V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 21.

⁸⁴ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999.* [Praha]: Gallery, [1999]. s. 21.

⁸⁵ GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury.* V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 22.

⁸⁶ [Srov.] Tamtéž, s. 19.

mnohým aspektům a neurčitosti nemůžeme jeho dílo klasifikovat podle běžných norem, to z jeho práce dělá unikát.⁸⁷

Některé koláže obsahují vložený prvek nákresů strojů, které jsou většinou náznakem zvuku. Od grafických partitur se liší tím, že nevyžadují konkrétní realizaci.⁸⁸

V sedmdesátých letech, kdy Grygar tvořil partitury krajin, zahlédneme obrazy míst, které mohou navodit podobu jisté události. V tomto případě je termín „partitura“ vnímán spíše metaforicky, jelikož jde především o výtvarné dílo. Jeden z konstantních rysů u Grygara je, že nic neuzavírá a definitivně nestanovuje.⁸⁹

V tvorbě Milana Grygara se také objevuje mnoho **grafických děl**, která jsou kreslená a komponovaná na notovém papíře. Grygar se snaží o vytvoření určité šablony pro čtení, při níž grafické prvky směřují k hudebnímu způsobu dešifrování. Často se dají připodobnit k dílu od Paula Klee „symboly - písmeny“.⁹⁰ V mnoha případech jsou pak grafiky spojeny ve formě alb, sešitů či skutečných knih – partitur.

Grygarova práce se opírá o prvky související s jazykem výtvarného umění (bod, kruh, linka), které vyjadřuje pomocí malého počtu zdánlivě prostých předmětů a postupně zkoumá jejich nevyužité možnosti. V díle „Sešity“ najdeme několik různých způsobů provedení, které se ještě více blíží ke klasické partituře, protože čtení díla dostalo přesný směr. Mezi ně patří například Modrá partitura, která obsahuje 16 stran kompozic složených z kruhových otisků modré barvy. Další je Barevná partitura, která zaplnila tři sešity. Jeden z nich byl hudebně proveden klavíristou v Gentu. Pět listů s kolážemi obsahuje Malá zpěvohra, ve které můžeme najít přeškrtnaná slova. Ta, jak se můžeme pouze domnívat, mohla být zpívána. Jako další můžeme jmenovat Psanou partituru, Prstovou partituru či Ptačí partituru.

⁸⁷ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 20.

⁸⁸ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 21.

⁸⁹ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. s. 21.

⁹⁰ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 22.

3.6.1 Principy převodu modré partitury do hudby

26. května v roce 2011 byl v rámci hudebního festivalu Pražské jaro uveden Kampakonzert, kde vystoupil komorní soubor MoEns, který nastudoval jednu z partitur Milana Grygara. Jednalo se o Modrou partituru z roku 1972 pro dva klavíry a dva hráče. Přípravy na provedení probíhaly ve dvou fázích. V první fázi vedoucí projektu Kamil Doležal přiřadil výtvarným formám hudební ekvivalenty, které přepsal do notového zápisu. Poté každému z hudebníků přiřadil part k nastudování. Partitura se skládá z patnácti listů potištěných kulatým razítkem namočeným v modrém inkoustu.⁹¹ *„Obtiskům razítka byl v tomto případě přisouzen rytmus a dynamika. Na některých místech se obtisky nepatrně překrývají, někde se naopak nedotýkají – to vše určuje jemné odchylky od jinak pravidelného rytmu, které interpreti musí respektovat. Dynamickým prvkům zase odpovídá intenzita obtisku razítka. Kde je obtisk slabší, je slabší také tón a naopak.“*⁹² Během koncertu byly jednotlivé skladby promítány na zeď, to umocnilo divákův hudební prožitek o simultánní vnímání obrazové předlohy.

3.7 Černé a bílé obrazy

V osmdesátých letech se Milan Grygar navrácí zpátky k malbě a v roce 1987 vytváří řadu černých a bílých obrazů. Nejedná se však o důsledný návrat k malbě. Po předchozí zkušenosti s akustickými kresbami a partiturami mu černé obrazy nabízejí něco zcela nového či staronového. Zvuk nahrazuje světlo.⁹³

Poetika černých obrazů je založena na vzájemném kontrastu černé plochy a ostré barevnosti linií. Mojmír Grygar zdůrazňuje: *„Černý podklad tu má jinou funkci, než která charakterizuje monochromii maleb zaměřených na intenzifikaci smyslových počitků, na vyvolání určitých bezprostředních, spíše fyziologických než psychologických reakcí. Černá barva na obrazech Milana Grygara plní sémantickou funkci; znamená státnost a hloubku.“*⁹⁴

Bílé obrazy jsou založeny na podobném principu. Grygar jimi navazuje na lineární partitury, které bezprostředně černé a bílé obrazy předcházely. Lineární

⁹¹ [Srov.] RIEBOVÁ, Eva. Modrá partitura. Principy převodu výtvarného díla do hudby. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34). s. 33.

⁹² Tamtéž, s. 33.

⁹³ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 27.

⁹⁴ Tamtéž, s. 27.

rastr zcela vymizel a splynul s monochromní bílou plochou, neboli nekonečným prostorem. Bílá je pojmána jako světlo. Barvy zde vyjadřují akusticko - vizuální rovinu, černá a červená opticky ustupují do hloubky, naopak bílá z obrazové plochy vystupuje. Optické vlastnosti barev zároveň vytváří představu nekonečného prostoru, obrazy tak dokáží simulovat splynutí času a prostoru v jeden celek. Minimální časoprostorovost díla limituje výtvarné i akustické možnosti. Prostor se relativizuje. *„Tam kde se zdá, že končí prostor, nevíme už, co je prostorem. Důvěra, že prostor tu je, nám dává příležitost obnovit svoji vnímavost prostoru jakýmikoliv prostředky, psychickými, somatickými či jinými, které zahrnují rozpínání obou.“*⁹⁵

3.8 Antifony a obrazy - partitury

Z rozhovoru Hany Larvové a Milana Grygara: *„Od roku 1997 realizuješ řadu obrazů, nazvaných Antifony, ve kterých je opět obsažen v různých podobách zvukový rozměr díla. Doslova tento název znamená „proti zvuk“. Jedná se o odkaz na starou hudební formu liturgie, která se objevuje ve zpívaném verši při mši v podobě protikladů jako hlas proti hlasu, forma proti formě. Jakou novou akustickou kvalitu přináší? V Antifonách jde o asociaci barvy a zvuku.“*⁹⁶

Základní požadavek dosáhnout autonomního multidimenzionálního obrazu, který Grygar nadále sledoval od roku 1987 v černých a bílých obrazech, vrcholí četnými soubory Antifon. Ty jsou realizovány od roku 1996 a na jejich obrazových variantách pracuje Milan Grygar dodnes.⁹⁷

*„Antifona, jejíž princip je přítomný v každém hudebním díle, má svůj původ ve staré hudební formě liturgického verše, zpívaného verše při kostelní mši, kde působí hlas proti hlasu, forma proti formě.“*⁹⁸ Samotný název obrazů tak vyvolává zvukový rozměr díla, které vnímáme v časoprostorových souvislostech. Antifony jsou vlastně vizuálním přepisem hudebního aktu.

Obrazy jsou tvořeny monochromními geometrickými obrazci nebo liniemi. Dominuje v nich převážně červená barva, hudební aspekt evokují dvě kombinace barev - červená a bílá, ojediněle se vyskytuje i červená a černá. Tyto barvy v sobě

⁹⁵ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 28.

⁹⁶ GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: vizuální a akustické = the visual and the acoustic: [Galerie hlavního města Prahy, Městská knihovna, 17. 12. 2014-5. 4. 2015]*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 2014. s. 16.

⁹⁷ [Srov.] GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 28.

⁹⁸ Tamtéž, s. 28.

hromadí světlo, to vytváří prostor kompozice. Grygar pracuje se zlatým řezem, tím rytmizuje vztah jednotlivých prvků.⁹⁹

Některé Antifony jsou koncipované jako diptych, což je vlastně dvoudílný umělecký výtvar. Vytvářejí napětí mezi dvěma odstíny bílé, konfrontovanými s červenou. I přesto, že v diptychu může být každý obraz rozdělen na dvě části, je vždy nahlížen jako jednotka. To přináší dynamiku.¹⁰⁰ Takto o jedné ze svých Antifon hovoří Milan Grygar: *„Obraz je spojen ze dvou obrazů a ta dělicí linka, která tam vzniká, je vlastně součástí toho obrazu, je to jakoby kresba, která má takový reliéfní ráz a je protínána další plochou. Každá ta barva je tónina, má určitou vlastnost, která vyzařuje nebo vibruje, není mrtvá a s tím jsem pracoval. S tímhle pocitem. To je to, co je na barvách krásné. Co působí a tvoří svět tak barvitým jaký je.“*¹⁰¹

Velkoformátové obrazy znamenaly další krok v relativizaci obrazového prostoru. *„Černá vertikála na okraji obrazu, malý černý nebo bílý čtverec v horním rohu nebo linie kruhové výseče jsou jediné prostorové události v jinak prázdném bílém nekonečném prostoru.“*¹⁰²

V Antifonách z posledních let se Grygar po více jak čtyřiceti letech vrací k barvě. Opuštěním elementárních barevných skladeb se obrazy stávají geometrickými konstrukcemi.

Souběžně s Antifony vznikají v posledních letech obrazy nazývané **obrazy-partitury**. Do obrazu je zakomponován nový základní prvek - vertikální reliéfní lišta. Je tvořena zlatou barvou, která znázorňuje světlo. Celá kompozice vytváří napětí a stává se ekvivalentem zvukové události. *„Obrazy - Partitury nabízejí další z možných směrů na cestě systematického zkoumání akusticko - vizuálních souvislostí nezaměnitelného originálního konceptu Grygarova otevřeného uměleckého díla.“*¹⁰³

⁹⁹ [Srov.] Tamtéž, s. 28.

¹⁰⁰ [Srov.] GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. s. 23.

¹⁰¹ *Artmix: Portrét: Milan Grygar* [online]. Česká televize, 2009 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/209562229000007/obsah/87152-portret-milan-grygar?kvalita=nizka>

¹⁰² GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. s. 31.

¹⁰³ Tamtéž, s. 31.

3.9 Filmový plakát a knižní ilustrace

„Navrhování plakátů mělo v sobě něco dobrodružného v různorodosti a překvapivosti filmů, které byly předkládány k realizaci. Vždy jsem vycházel z výtvarné myšlenky, která určovala smysl díla a směřovala k jednotě a celku. V kontrastu k filmům jsem často využíval cizorodé atributy. Během let měla tato činnost svůj připravený vývoj a nebyla bez vlivů současného umění.“¹⁰⁴

Se jménem Milan Grygar si mnozí spojí pouze akustické záležitosti, partitury a malby. Nesmíme však opomenout jeho tvorbu filmových plakátů, která byla velice úspěšná. Patří mezi ně například plakáty k filmům Zvětšenina, Pronásledování a vražda či Giulietta a duchové. Spolu s Karlem Vacou, Karlem Teiissigem a Zdeňkem Zieglerem patřil ke hvězdným autorům českého filmového plakátu.¹⁰⁵ Jeho první filmové plakáty vznikly na počátku šedesátých let, paralelně s tím vytvářel i návrhy knižních obálek a ilustrací. Tvořil přibližně do konce osmdesátých let, během této doby vzniklo sto sedmdesát pět nezaměnitelných návrhů filmových plakátů. Ovšem jak on sám podotýká v rozhovoru s novinářem Tomášem Pilátem: *„Znásobte si to dvěma až třema, ke každému plakátu jste dělal dva až tři návrhy a z toho se to vybralo.“¹⁰⁶*

Grygar využíval přípravu plakátu k řešení výrazových, prostorových kompozičních a slohových úkolů. Během let tak vyzkoušel mnoho způsobů vyjádření námětu filmu: barvy, linie, písmo a jiné výtvarné prvky. *„Nikdy se nespokojoval s dosaženým stavem, záměrně měnil kompoziční rozvržení prvků... pracoval s výrazným omezením barevných i obrazových elementů, vedle jejich rozkládání a násobení používal různých forem fotomontáží a přenášení důrazů z obrazu na písmo.“¹⁰⁷* Tak se v jeho působení v oblasti filmového plakátu objevují slohové prvky, které určovaly vývoj tehdejší malby.

¹⁰⁴ GRYGAR, Milan. *O práci na svých plakátech* [online]. Praha: Terryho ponozky [cit. 2016-04-20].

Dostupné z:

http://www.terryhponozky.cz/data/profile_files/avatars/21/original/Milan_Grygar_o_plakatech.pdf?1406057873

¹⁰⁵ [Srov.] *Zlatá éra československého filmového plakátu - VII. Milan Grygar* [online]. Praha: Terryho ponozky, [2009] [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.terryhponozky.cz/vystavni-cinnost/38-zlata-era-ceskoslovenskeho-filmoveho-plakatu-vii-milan-grygar>

¹⁰⁶ PILÁT, Tomáš. *Milan Grygar - filmové plakáty* [online]. Praha: Český Rozhlas 3 Vltava, 2009 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/mozaika/film/_zprava/568171

¹⁰⁷ GRYGAR, Mojmir. *O plakátech Milana Grygara* [online]. Praha: Terryho ponozky, [2009] [cit. 2016-04-20]. Dostupné z:

http://www.terryhponozky.cz/data/profile_files/avatars/33/original/grygat_text_mojmir_grygar.pdf?1406057873

Mezi Grygarovy oceněné plakáty patří např. Stříbrný Hugo, oceněný roku 1988 na Mezinárodním filmovém festivalu v Chicagu. Zajímavostí je, že v mnohých případech dělal plakát, aniž by film k němu viděl.

V počátcích Grygarovy **ilustrace** se nachází několik cyklů odkazujících na jeho hledání, jako například v povídce od Gajdara, či k životopisné knize jeho bratra Mojmíra Grygara. I přesto, že se postupem času soustředil více na grafické úpravy knih, jeho ilustrace v oblasti dětské knihy zaujímají zcela osobité místo. Milan Grygar vždy kladl důraz na význam znaku a souvislost ilustrace s typografií knihy. Ve svém hledání dospěl k výsledkům, které nově odrážejí spojení písma a tisku s ilustrací, k výsledkům objevujícím nové možnosti syntézy obou knižních složek.¹⁰⁸

¹⁰⁸ [Srov.] HOLEŠOVSKÝ, František a Blanka STEHLÍKOVÁ. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1989. s. 104.

4 OSOBNOSTI KOLEM MILANA GRYGARA

V životě každého z nás se vždy nachází nějaká osoba, která nás ovlivnila, ovlivňuje či nějakým způsobem motivuje. Toto se obzvláště týká osob s uměleckým nadáním a zaměřením, jako jsou například herci, malíři, spisovatelé či sochaři. Umělce ovlivní z výtvarného, osobního či jiného hlediska. Může to být profesor na škole, dlouholetý kamarád, partner či umělec, ke kterému vzhlíží. Tak tomu bylo a je i u Milana Grygara. I přesto, že sám malíř se několikrát zmínil, že žádné inspirační zdroje nemá, můžeme v jeho životě najít několik osob, které ho na jeho cestě provázeli, motivovali nebo v určité fázi života lehce nasměrovali. V jeho rané tvorbě to byl malíř a profesor Emil Filla. Hned na začátku práce v podkapitole s názvem Pražské studium se můžeme dočíst o Grygarových studiích v ateliéru monumentální malby u zmiňovaného malíře a inspiračních námětech, které zde získal. Po skončení studia se sice jejich cesty rozešly, ale Fillovy názory působily na mladého Grygara nadále.

V roce 2009 se pak uspořádala v pražské Galerii Zdeňka Sklenáře jejich společná výstava. Dá se říct, že se zde po necelých 60 letech znovu setkávají, i když jen ve formě výtvarných prací. Zdánlivou odlišnost výtvarného vyjadřování spojuje revolučnost. Dalším pojetím je jejich inspirace v hudbě. Zatímco Filla na svých kubistických obrazech rád zachycoval hudební nástroje, Grygar v šedesátých letech vytvořil zvukovou kresbu. A tak s odstupem času můžeme vidět, že Grygara s Fillou nespojuje jen vztah učitele s žákem, ale i jejich láska k hudbě a zvukům.

V životě Milana Grygara bychom našli více osobností, které ho určitým způsobem ovlivnily nebo inspirovaly, mohl by to být například maďarský malíř a profesor školy Bauhaus, László Moholy – Nagy, a jeho tvorba či španělský malíř Pablo Picasso. Avšak za tu nejpodstatnější osobnost můžeme považovat malířku a grafičku Květu Pacovskou, Grygarovu životní partnerku. Pokud se podíváme na tvorbu obou malířů, můžeme zde vidět nepatrné spojitosti. Například ve volbě barev. U obou nacházíme čisté barevné plochy a geometrické tvary. Můžeme tedy konstatovat, že se oba určitým způsobem nevědomky ovlivňují navzájem.

4.1 Emil Filla

Mezi nejvýznamnější postavy české kultury 20. století řadíme právě osobnost Emila Filly. Byl to nejen úspěšný malíř, grafik a sochař, ale též filozof, spisovatel a sběratel umění. Narodil se 4. dubna 1882 v Chropyni na Hané.¹⁰⁹ V dospívání byl fascinován lidovým uměním a prostým životem pastevců. V roce 1903 nastoupil na Akademii výtvarných umění v Praze, kde vydržel necelé tři roky. Po studiích se vydal na cestu po Evropě, při které měl možnost seznámit se s obrazy Jana van Goyena, či s tvorbou starších mistrů jako je Giotto, které ovlivnily jeho malířskou tvorbu.

V roce 1907 poprvé vystavuje se skupinou Osma, jíž byl součástí.¹¹⁰ Účast na této výstavě předznamenala Fillaův vstup na scénu českého moderního umění. Byl zde zastoupen několika impresionistickými krajinami a autoportrétem, v němž se poprvé objevila jeho hlavní tendence zacílená na vztah barevné hmoty a prostoru.¹¹¹ V té době byl pro něj i ostatní členy skupiny velkou inspirací Edvard Munch, který v roce 1905 sklídl se svou pražskou výstavou nevídaný ohlas.¹¹² K tomuto období řadíme například obrazy jako *Dítě u lesa*, *Na verandě*, či jeho slavný obraz *Milostná noc*. Na základě malby zvané *Červené eso* byl v roce 1909 přijat do Spolku výtvarných umělců Mánes. A koncem roku byl Filla přibrán do redakční rady *Volných směrů*.¹¹³

Emil Filla je velmi rozporuplnou postavou českého umění. „*Na jedné straně bývá nekriticky obdivován, na straně druhé označován za epigona Pabla Picassa.*“¹¹⁴ Spolu s Otto Gutfreundem prosadili v Praze kubismus v nejčistší podobě. Mimo vlivu Picassa nalezneme v jeho tvorbě velký vliv Munchův, či vliv čínského umění.¹¹⁵ V meziválečném období vytvořil mnoho kubistických zátiší, která se vyvíjela od syntetického kubismu až ke kubismu lyrickému. V této době hodně vystavoval například i v New Yorku. Velká změna ve Fillaově tvorbě

¹⁰⁹ [Srov.] FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008]*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 90.

¹¹⁰ [Srov.] LAHODA, Vojtěch. *Emil Filla*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. s. 59.

¹¹¹ [Srov.] FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008]*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 14.

¹¹² [Srov.] WITTLICH, Petr. *Edvard Munch*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1985. s. 22.

¹¹³ [Srov.] FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008]*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 90.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁵ [Srov.] Tamtéž, s. 8.

nastává koncem 30. let, kdy se stále více odklání od kubismu a jeho projev se stává expresivnější. Do této proměny zasáhla také účast na přípravě a realizaci výstavy Poesie 32, který byla rozhodujícím krokem na cestě českého umění k surrealismu.

Ve čtyřicátých letech byl Filla uvězněn v koncentračním táboře Buchenwald, kde pobyl šest dlouhých let. Tato zkušenost měla velký zásah do jeho tvorby a jeho schopnosti překlenout řadu názorových omezení moderní doby. Po návratu mu trvalo téměř rok, než se mohl začít věnovat znovu své tvorbě.¹¹⁶ Jako jedna z velkých motivací k návratu bylo jeho jmenování profesorem na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v ateliéru pro monumentální malířství. Osobnost Emila Filly přitahovala mnoho studentů, byl jakousi chodící legendou české avantgardy. Jeho ateliérem prošlo mnoho významných umělců, jako například Karel Vaca, Květa Pacovská, ale především Milan Grygar.¹¹⁷ Základem studia byla kresba, žáci se zde snažili pochopit pevný kresebný řád, plošnou lineárnost či prostorovou konstrukci. Filla měl ke svým studentům velmi tolerantní a citlivý vztah, od počátku se je snažil naučit, jaké jsou prostorové možnosti kresby a malby. Součástí hodin bylo i takzvané malování z paměti. Velmi často se v zadáních studentům objevovaly náměty z práce, továren, jatek, staveb apod. Zde by se dalo tvrdit, že zadaná témata souzní s nároky socialistického realismu. *„Třebaže tematika čerpaná z továren, hnutí či zemědělství patří ke standardům socialistického realismu, zůstává otázkou, zda syrovost, monumentalizace dělnické všednosti nebyla protichůdná představě dělníka, hutníka, či zemědělce jako budovatele, tvůrce nevšedních hodnot.“*¹¹⁸ Jedna z Fillových myšlenek na přednáškách by tomu odpovídala: *„Nejtěžší monumentalita je monumentalita všednosti.“*¹¹⁹ Filla se od počátku snažil posluchače naučit velkým, jednoduchým formám ve velkém formátu. První a druhé ročníky cvičily prostorově plastické možnosti kresby a barvy, a teprve až třetí ročníky byly cvičeny v umění modelérském a sochařském.¹²⁰

Fillova tvorba po návratu z koncentračního tábora obsahuje mnoho protikladných dojmů. *„Zdánlivě začal tam, kde před svým zatčením skončil – u figurativní tvorby postav a zátiší. Místo pokračování v revizi kubismu však tehdy*

¹¹⁶ [Srov.] FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008.* V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 76.

¹¹⁷ [Srov.] LAHODA, Vojtěch. *Emil Filla.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. s. 595.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 598.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 598.

¹²⁰ [Srov.] Tamtéž, s. 601.

vznikala nová podoba jeho malby, která shrnuje kubistickou a neoexpresionistickou poetiku. Zjevná je zde potřeba zviditelnit drastický prvek ve zpodobení postav a věcí.¹²¹ Cyklus tří obrazů námětově spojených s Buchenwaldem je toho důkazem.

Koncem svého života se Filla se svou manželkou uchyluje do Českého středohoří, kde se věnuje české krajinomalbě. „Filla tvrdil, že dělá portréty krajiny. Portrét byl pro něj ovšem spíše analýzou duchovních stránek a spirituální situace portrétovaného než otiskem skutečnosti. Podobně i v krajině mu šlo o duchovní podstatu krajiny.“¹²²

6. října 1953 Emil Filla umírá, pohřben je na Střešovickém hřbitově v Praze.¹²³

4.2 Květa Pacovská

Květa Pacovská je malířka, grafička, sochařka a ilustrátorka. Narodila se 28. 7. 1928 v Praze. Tak jako Milan Grygar i ona studovala na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Je to možná paradox či shoda náhod, nebo možná osud, ale zde také došlo k jejich seznámení, které časem přerostlo v trvalý vztah. Byla členkou volného tvůrčího sdružení Papírál a SČUG Hollar. Za celý svůj život uspořádala mnoho samostatných výstav jak doma, tak i v zahraničí. Mezi ty nejaktuálnější patří například výstava Maximum Contrast v Městské národní knihovně v Praze. Květa Pacovská obdržela mnoho ocenění, čestných uznání a medailí. Avšak více než u nás je známá především v zahraničí, zejména v Japonsku.¹²⁴

Pacovská si za základ svého výtvarného projevu od počátku volila kresbu. Svou práci ona sama okomentovala takto: „Kreslím, kreslím všechno, kreslím

¹²¹ FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008]*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 76.

¹²² LAHODA, Vojtěch. *Emil Filla*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. s. 646.

¹²³ [Srov.] FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008]*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. s. 91.

¹²⁴ [Srov.] HOLEŠOVSKÝ, František a Blanka STEHLÍKOVÁ. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1989. s. 266.

*čímkoliv na cokoliv.*¹²⁵ V pozdějších letech se začala věnovat malbě. Její malba vzniká pomalu a promyšleně. Jelikož Květa Pacovská uvažuje pojmově, táhne ji to ke geometrickým tvarům. Ty se stávají dominantním formátem jejích obrazů a často i ilustrací knih. Typickými barvami Pacovské se stala bílá, černá, zelená a nejvíce převládající červená. Ne nadarmo se jí v okruhu zasvěcených říká „Pacovské červená“.¹²⁶ Další důležitou složkou je její fascinace různými materiály a možnost jejich kombinací. Mezi ty nejužívanější patří papír, dřevo, plech, ale i provázky.

Přestože těžiště tvorby Pacovské tvoří především prostorové objekty a obrazy, její dominantou je právě její experimentální knižní tvorba, které se věnuje od poloviny 60.let. Kniha je v jejím pojetí komplexním dílem a s nadsázkou se dá říci architekturou, která pojme malbu, kresbu a písmo. Kniha je pro Pacovskou otevřený prostor, kam je možné vstoupit jako do galerie.¹²⁷ Většina jejích ilustrací je věnována knihám pro nejmenší a dětským časopisům. *„Květa Pacovská zaujímá v naší ilustraci dětské knihy zvláštní, zcela nekonvenční místo svým výtvarným pojetím a stylem. Kritika u ní oceňuje spojení geometričnosti s naivitou staré lidové hračky, vazbu kresby a malby s typografií, blízkost její ilustrace k animovanému filmu a konečně užití optické multiplikace a fázování v ilustraci.*“¹²⁸

Pacovská pracovala na ilustracích k mnohým pohádkám: Dlouhý, Široký a Bystrozraký od Erbena či k pohádkám bratří Grimmů. Hledá zde nové stylové prostředky, spojení typografie s ilustrací a nové barevné efekty.¹²⁹

Tvorba Květy Pacovské má stylovou a logickou jednotu ilustrace a volné grafiky. Chápe ilustraci a obraz v knize pro nejmenší jako dětské citové zázemí, uvažuje o významu tvaru, barvy a proporcí v dětském poznávání. Zvažuje vždy úlohu obrazových cyklů při uvádění dětí do výtvarného umění.¹³⁰

¹²⁵ PACOVSKÁ, Květa. *Květa Pacovská: maximum contrast: Městská knihovna, 11.11.2015-27.3.2016.* [Praha]: Galerie hlavního města Prahy, ©2015. s. 14.

¹²⁶ [Srov.] Tamtéž, s. 12.

¹²⁷ [Srov.] Tamtéž, s. 12.

¹²⁸ HOLEŠOVSKÝ, František a Blanka STEHLÍKOVÁ. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež.* Praha: Albatros, 1989. s. 267.

¹²⁹ [Srov.] Tamtéž, s. 268.

¹³⁰ [Srov.] Tamtéž, s. 268.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VLASTNÍ PRAKTICKÁ ČÁST

Cílem této bakalářské práce bylo přiblížit život a tvorbu Milana Grygara, umění šedesátých let v Československu a osobnosti, které Grygarovu práci částečně ovlivnily.

K tématu práce mne inspirovala výstava Milana Grygara, která se konala v roce 2014 v Galerii hlavního města Prahy pod názvem Milan Grygar: Vizuální a akustické.

Praktická část navazuje na poznatky získané z části teoretické. Obsahuje videodokument o Milanu Grygarovi, který může sloužit jednak jako výukové video pro žáky druhého stupně a zároveň jako didaktický manuál v hodinách výtvarné výchovy. Klíčovou nebo chcete-li zásadní otázkou pro vytvoření tohoto videa bylo, jak zaujmout žáky druhého stupně na základních školách tématem - život a dílo Milana Grygara, a to co nejpopulárnější až zábavnou formou. Formou, která má velkou šanci, aby utkvěla v hlavách žáků.

Cílem dokumentu je vždy vzdělávat, inspirovat či rozšiřovat obzory v daném tématu. Avšak jakým způsobem ho uchopíme, je už v podstatě na nás samotných. Samotný dokument totiž umožňuje široké pojetí daného obsahu. Může se jednat o tradiční medailonek s povídáním o autorovi či dokument s nádechem tajemné detektivky. Jelikož cílovou skupinou dokumentu jsou mladí diváci ve věku 12 až 15 let, zvolila jsem druhou možnost. Důležitým faktorem je zaujmout hned ze začátku a udržet žákovu pozornost. Toho se snažím docílit oddělenými sekvencemi. Každá sekvence je vytvořena tak, aby si ji učitel mohl během výuky zastavit a komunikovat se žáky. Součástí videa je také sepsaný manuál pro učitele, který by měl usnadnit ovládání a přípravu pro danou lekci. Videodokument má sám o sobě patnáct minut, ale jak už jsem zmínila, je rozdělen tak, aby se mohl zastavit. To z něj dělá průvodce pro jednu až dvě učební jednotky. V tomto směru nechávám volnost učitelům, aby si oni sami rozvrhli, kolik času budou dané problematice věnovat.

5.1 Realizace

Při vytváření scénáře jsem vycházela z tradiční metodiky pro strukturu lekce výtvarné výchovy, která má tři základní stupně: motivace, aplikace, fixace. Ve fázi motivační volím adekvátní otázky, které mají za úkol vzbudit pozornost

žáků a přimět je zamyslet se nad danou problematikou. Otázky jsou rozloženy do několika částí, každá je jinak zaměřena. První fáze videa obsahuje také krátký medailonek, kde se žáci seznámí s osobou a tvorbou Milana Grygara. Do dokumentu jsem vybrala tři typická díla, která Milan Grygar vytvořil. Jedná se o akustickou kresbu, kresbu mechanickými předměty a hmatovou kresbu. Tyto tři tvůrčí přístupy provázejí celý videodokument. V medailonku se děti podrobněji seznámí s jejich vznikem.

Ve fázi aplikace si žáci sami vyzkouší postupně všechny tři zmíněné principy. Praktická činnost může pomoci k pochopení tvorby Milana Grygara.

V třetí fázi fixační přijde na řadu shrnutí všeho, co se naučili a zhodnocení celé činnosti.

Aby bylo video dětem co nejbližší, celý proces, který by měl probíhat při hodině, jsem natočila s dětmi z druhého stupně. To znamená, že po tom co žáci odpoví na otázky ve třídě, mohou se podívat, jak odpovídali žáci z dokumentu.

Pro praktickou část jsem zvolila natáčení ve výtvarném ateliéru Vipart sídlícím v Českých Budějovicích. V lekci jsem měla dívky ve věkové kategorii od 11 do 15 let, což také odpovídá cílové skupině, pro niž je video vytvořeno.

K videodokumentu také náleží přebal DVD, který je navržen tak, aby odpovídal tvorbě Milana Grygara a zároveň působil hravě, jelikož se jedná o výukové video pro žáky (viz příloha).

5.2 Manuál

Jak už jsem zmínila, součástí videodokumentu je také manuál pro učitele. Tato příručka slouží k hladkému průběhu celé výuky, snadnému ovládnutí celého videa a především je sepsána tak, aby tomu porozuměl i člověk, který se s prací Milana Grygara nikdy nesešel (viz příloha).

ZÁVĚR

Milan Grygar je velmi významnou osobností výtvarné scény, a to nejenom české, ale rovněž zahraniční. Cílem této práce bylo představit jeho osobnost a podrobně seznámit s principy, které ve své práci využíval.

V práci byla stručně nastíněna umělecká scéna šedesátých let v Československu. Tato kapitola má dopomoci k pochopení kontextu tvorby Milana Grygara.

Dále se práce zabývá samotným životem autora a snaží se o detailní popsání jeho tvorby. Jsou zde zmíněny důležité výtvarné principy a ty důkladně rozebrány. Já osobně si myslím, že zdrojů, ve kterých se o Milanu Grygarovi můžeme dočíst, není až tak mnoho. Všechny knihy, katalogy a články obsahují vždy ty stejné krátké úryvky o umělcově životě. Mým záměrem proto bylo, aby tato práce podala ucelené informace.

Na Grygarovu tvorbu působilo nespočet vlivů. Mezi ty nejzásadnější patří osobnosti Emila Filly a Květy Pacovské, jim je věnována jedna z kapitol.

Mým cílem nebylo pouze studovat Grygarovu práci, ale zpracovat jeho nelehké a mnohdy pro některé nesrozumitelné techniky osobám, které se s tvorbou Milana Grygara setkají poprvé.

V praktické části se dostáváme k videodokumentu. Ten, jak již bylo několikrát zmíněno, má sloužit jako výukové video a zároveň jako didaktická pomůcka pro učitele. Snaží se o přiblížení osobnosti Milana Grygara kolektivům žáků druhého stupně formou, která je pro ně zábavná a přínosná. K videodokumentu také patří manuál pro učitele, který má dopomoci k hladkému průběhu výuky. Jedná se o příručku, kterou si učitel nastuduje předem, aby byl schopen se na hodinu kvalitně připravit a obstarat nezbytné pomůcky.

Závěrem bych chtěla podotknout, že zpracování dokumentu bylo velmi náročné, především po technické stránce. Milan Grygar je malířem zvuku, proto bylo velmi důležité sehnat potřebnou techniku, která zachytí zvuk vznikající při tvorbě. Avšak za své úsilí jsem byla odměněna, když jsem uviděla, že žáky práce Milana Grygara bavila a výtvarné principy, které si vyzkoušeli, je velmi zaujaly.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Tištěné zdroje

ALŠOVA JIHOČESKÁ GALERIE. *České umění XX. století. [Díl II], 1940-1970: 6.5.-29.10.2006, Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou*. V Hluboké nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 2006. ISBN 80-86952-01-0.

BILÍK, Petr a kol. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. [Olomouc: Olomoucký kraj], 2013. ISBN 978-80-87535-76-9.

BREGANTOVÁ, Polana; ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ, eds. *Dějiny českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1487-X.

České ateliéry: 71 umělců současnosti = Czech studios: 71 contemporary artists. 1. vyd. Praha: Art CZ, 2005. ISBN 80-239-5528-4.

FILLA, Emil. *Emil Filla (1882-1953): [Jízdárna Pražského hradu = Prague Castle Riding Hall 30.5.-31.10.2007, Muzeum umění Olomouc - Muzeum moderního umění = Olomouc Museum of Art - Museum of Modern Art 29.11.2007-17.2.2008*. V Praze: Národní galerie ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7035-357-8.

GRYGAR, Milan a Josef HLAVÁČEK. *Milan Grygar: obraz a barva: [katalog výstavy]: Severočeská galerie výtvarného umění Litoměřice 27.9.-18.11.2001 : Muzeum umění Olomouc 6/12-3/3 2002*. V Litoměřicích: Severočeská galerie výtvarného umění, 2001. ISBN 80-85090-45-7.

GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: akustické kresby a partitury: Galerie Zdeněk Sklenář*. Praha: Galerie Zdeněk Sklenář, 2006. ISBN 80-239-8068-8.

GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. ISBN 80-86010-78-3.

GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: plocha a zvuk: Galerie Jaroslava Krále Brno 23.5.1970-28.6.1970: [katalog výstavy]*. Brno: Český fond výtvarných umělců, 1970.

GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: vizuální a akustické = the visual and the acoustic: [Galerie hlavního města Prahy, Městská knihovna, 17.12.2014-5.4.2015]*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 2014. ISBN 978-80-7010-105-6.

GRYGAR, Milan; Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. ISBN 978-80-87344-09-5.

HAUSER, Jakub. Otevřená díla Milana Grygara. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34), 29. ISSN 1336-9644.

HOLEŠOVSKÝ, František a Blanka STEHLÍKOVÁ. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1989.

HOROVÁ, Anděla, ed. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995-. ISBN 80-200-0522-6.

CHALUPECKÝ, Jindřich. *Nové umění v Čechách*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1994. *Ars pictura*; sv. 1. ISBN 80-85787-81-4.

KLIMEŠOVÁ, Marie, ed. *Ohniska znovuzrození: České umění 1956 - 1963: Kat. výstavy, Praha 28. 7. - 23. 10. 1994*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1994. ISBN 80-7010-029-X.

LAHODA, Vojtěch. *Emil Filla*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1538-9.

PACOVSKÁ, Květa. *Květa Pacovská: maximum contrast: Městská knihovna, 11.11.2015-27.3.2016*. [Praha]: Galerie hlavního města Prahy, ©2015. ISBN 978-80-7010-112-4.

REIFENSCHIED, Beate; BOSSEUR, Jean-Yves; LEU, Suzana a Hana LARVOVÁ. *Cage/Grygar Chance Operations & Intention*. Bielefeld: Kerber Art, 2015. ISBN 978-3-7356-0155-1.

RIEBOVÁ, Eva. Malíř zvuku: Milan Grygar. *Art & Antiques: umění žít s uměním*. 2015, 14(2), 44-46. ISSN 1213-8398.

RIEBOVÁ, Eva. Modrá partitura. Principy převodu výtvarného díla do hudby. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34), 33. ISSN 1336-9644.

RIEBOVÁ, Eva. Podoba zvuku: Hudební realizace díla Milana Grygara. *Flash Art Czech & Slovak Edition*. 2014-2015, 7(34), 32. ISSN 1336-9644.

TETIVA, Vlastimil, ed. *České malířství a sochařství 2. poloviny 20. stol. ze sbírek Alšovy jihočeské galerie: katalog výstavy, Hluboká nad Vltavou 26. dubna-30. září 1991. [Sv.] 1*. Hluboká nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 1991. ISBN 80-900633-0-6.

WITTLICH, Petr. *Edvard Munch*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1985.

Elektronické informační zdroje

Artmix: Portrét: Milan Grygar [online]. Česká televize, 2009 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/209562229000007/obsah/87152-portret-milan-grygar?kvalita=nizka>

BENÁK, Jiří. *STARŠÍ MISTRŮ: Tón jako tón. Grygar v kresbách nahradil barvu zvukem* [online]. Praha: Idnes, 2016 [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/stari-mistri-malir-milan-grygar-dn4-/vytvarne-umeni.aspx?c=A160201_164350_vytvarne-umeni_jb

GRYGAR, Milan. *O práci na svých plakátech* [online]. Praha: Terryho ponozky [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: http://www.terryhponozky.cz/data/profile_files/avatars/21/original/Milan_Grygar_o_plakatech.pdf?1406057873

GRYGAR, Mojmír. *O plakátech Milana Grygara* [online]. Praha: Terryho ponozky, [2009] [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: http://www.terryhponozky.cz/data/profile_files/avatars/33/original/grygat_text_mojmir_grygar.pdf?1406057873

PILÁT, Tomáš. *Milan Grygar - filmové plakáty* [online]. Praha: Český Rozhlas 3 Vltava, 2009 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/mozaika/film/_zprava/568171

TZ: České a slovenské umění 60. let 20. století [online]. Brno: ARTALK, 2008 [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2009/03/11/tz-ceske-a-slovenske-umeni-60-let-20-stoleti-2/>

WAGNER, Radan. „Těžká kláda“ Milana Grygara [online]. Praha: MAFRA, 2015 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <http://ceskapozice.lidovky.cz/tezka-klada-milana-grygara-dcn-/recenze>.

Zlatá éra československého filmového plakátu - VII. Milan Grygar [online]. Praha: Terryho ponožky, [2009] [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: http://www.terryhponozky.cz/vystavni-cinnost/38-zlata-era-ceskoslovenskeho-filmoveho-plakatu--vii--milan-grygar.aspx?c=A150310_104251_pozice-recenze_kasa

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY K TEORETICKÉ ČÁSTI

Obr. 1: Milan Grygar - *Černý obraz* (olej, plátno, 1963) s. 14

Obr. 2: Milan Grygar – *Cukrovar* (olej, plátno, lepenka, 1946) s. 18

Obr. 3: Milan Grygar – *Zátíší se džbánem* (olej, plátno, 1959) s. 18

Obr. 3: Milan Grygar – *Kresba dřívkem* (tuš, papír, 1966) s. 19

Obr. 4: Milan Grygar –
Akustická kresba 22
(1969) s. 19

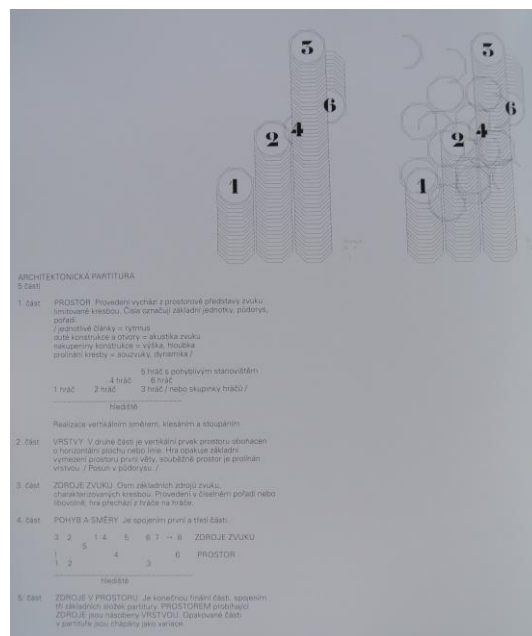
Obr. 5: Milan Grygar -
Akustická kresba A18
(1968) s. 20

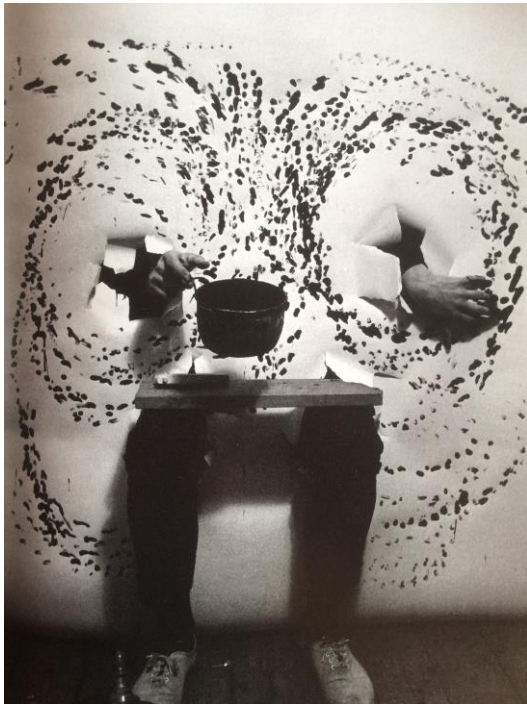
Obr. 6: Milan Grygar – *Kresby dřívky* (z výstavy Milan Grygar: Vizuální a akustické)

Obr. 7: Milan Grygar – *Barevná partitura* (1969) s. 22

Obr. 8: Milan Grygar – *Architektonická partitura*, s. 22

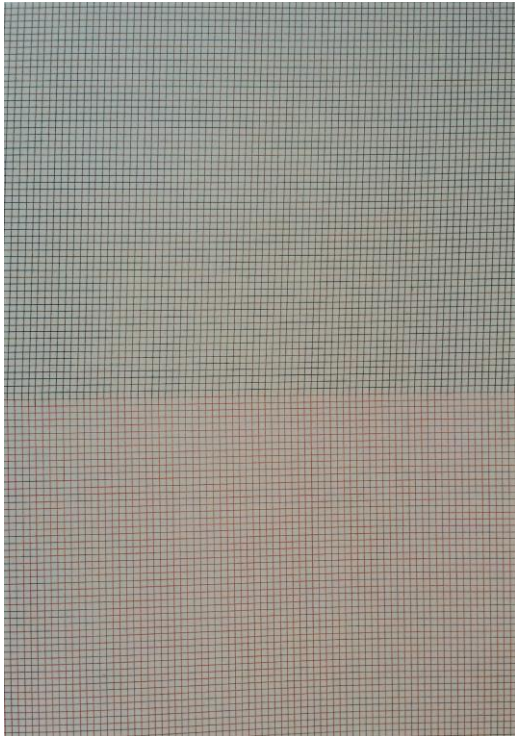
Obr. 9: Milan Grygar –
Hmatová kresba, s. 23

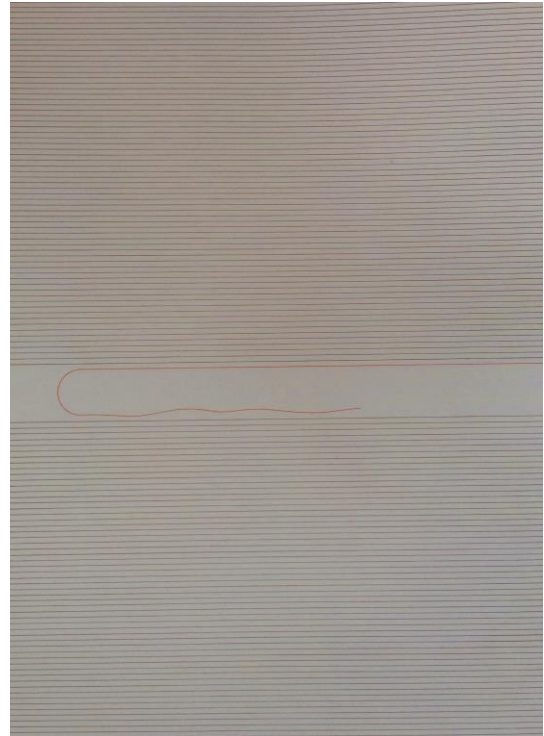
Obr. 10: Milan Grygar –
Hmatová kresba, s. 24

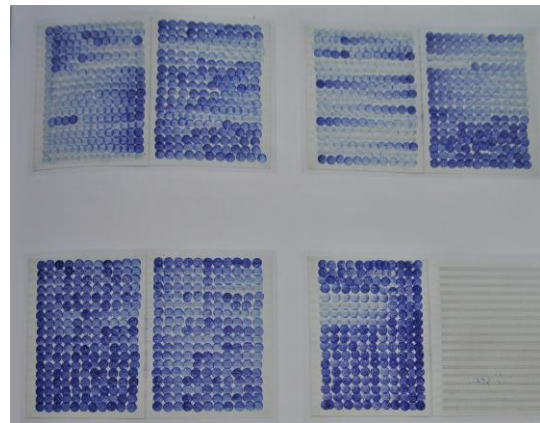
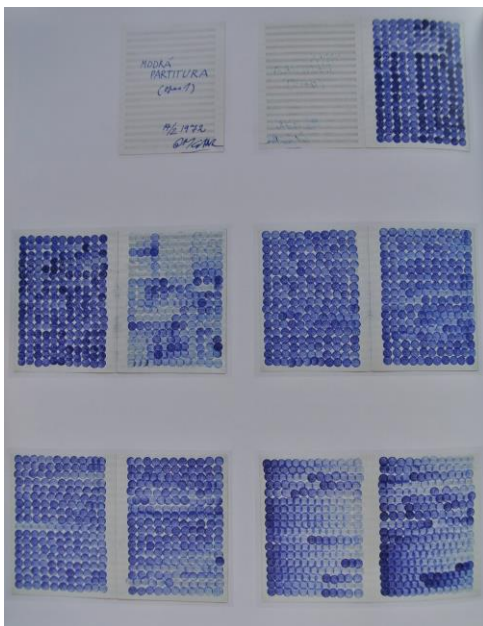
Obr. 11: Milan Grygar - *Otevřená Forma*, s. 24

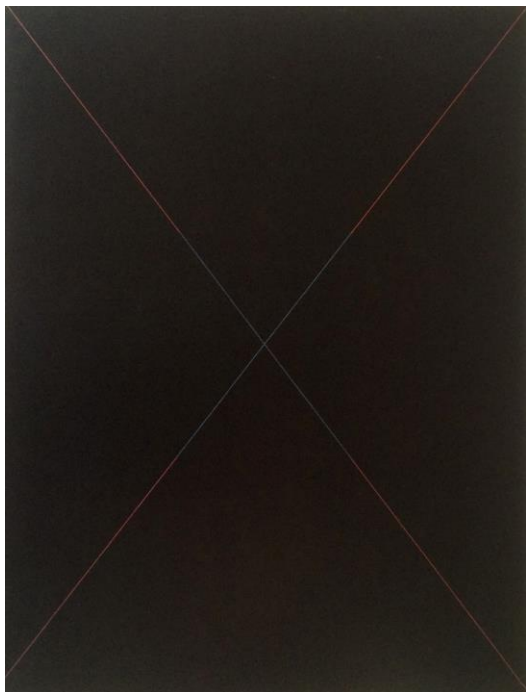
Obr. 12: Milan Grygar –
Zvukoplastická kresba
(tuš, akryl, papír, 1973) s. 25

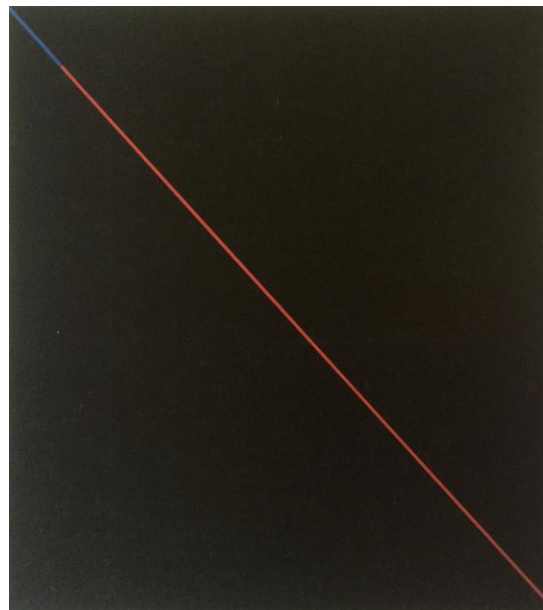
Obr. 13: Milan Grygar –
Lineární partitura
(tuš, temperová barva, 1981) s. 25

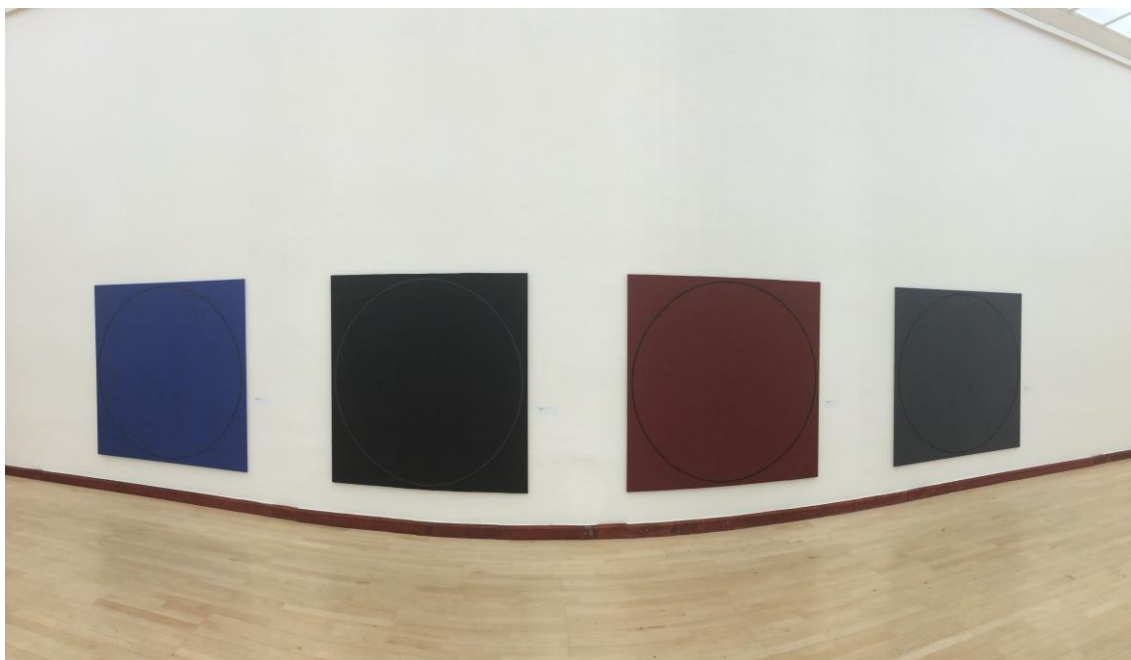
Obr. 14: Milan Grygar –
Modrá partitura 16 stran (1972) s. 27

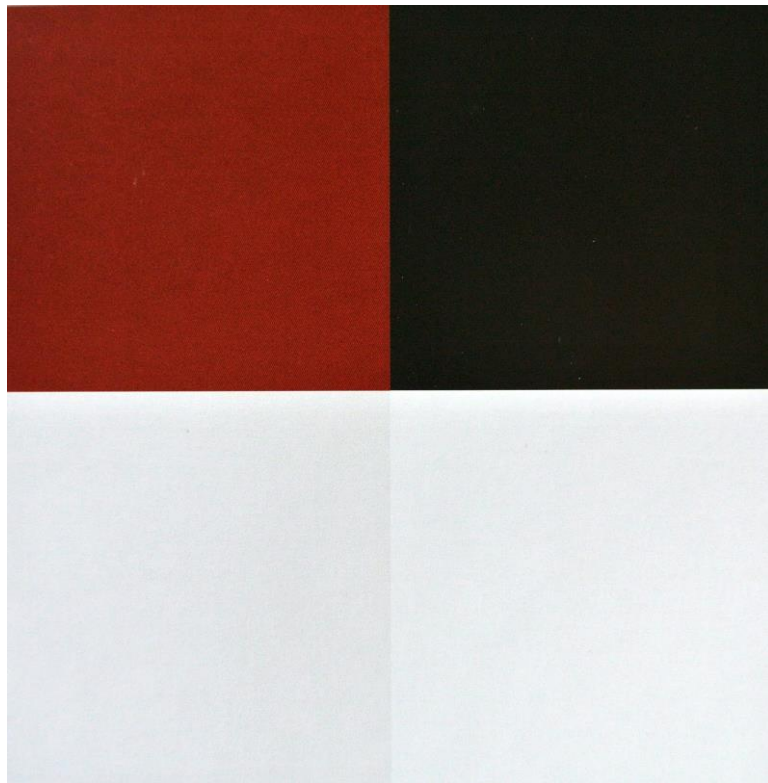
Obr. 15: Milan Grygar –
Černý obraz (akryl, plátno, 1990) s. 28

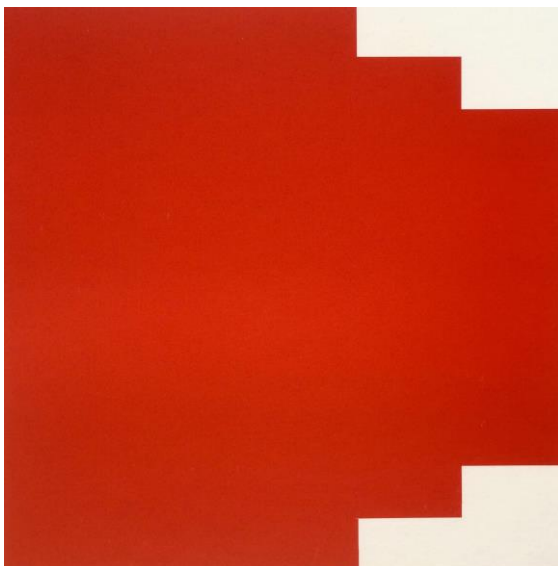
Obr. 16: Milan Grygar-
polemika se čtvercem, Vzdálování
(akryl, plátno, 1988)

Obr. 17: Milan Grygar – *soubor Antifon* (z výstavy Milan Grygar: Vizuální a akustické)

Obr. 18: Milan Grygar – *Antifona* (akryl, plátno, 1997) s. 29

Obr. 19: Milan Grygar – *Antifona*, s. 29

Obr. 20: Milan Grygar – *Antifona*, s. 29

Obr. 21: Milan Grygar – plakát *Zvětšenina*, s. 30

Obr. 22: Milan Grygar – plakát *Muzika pro dva*, s. 31

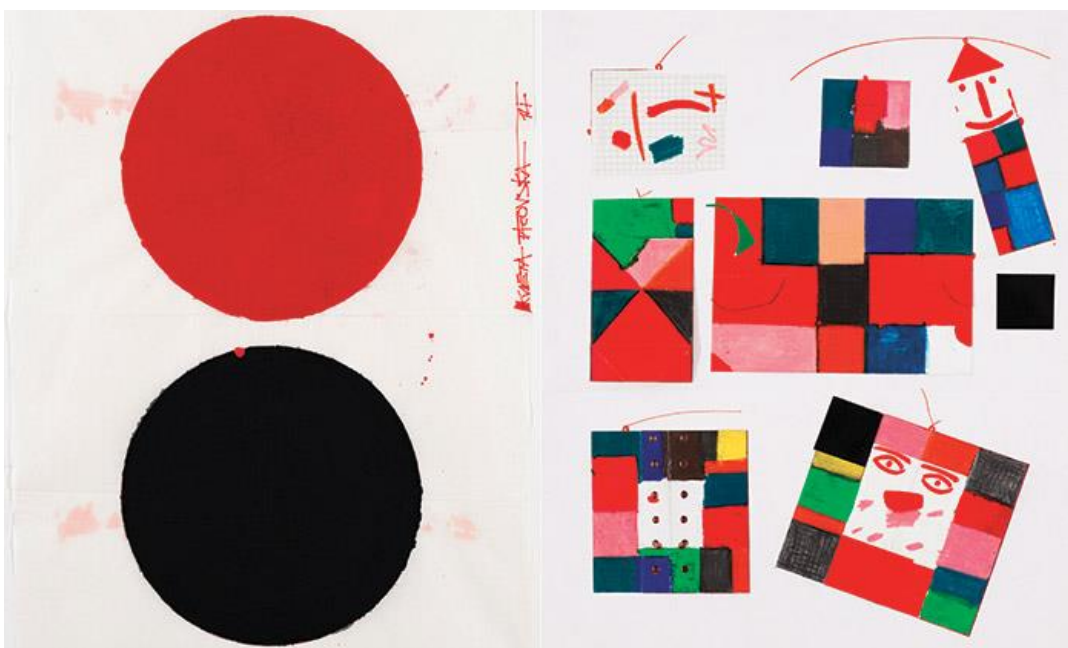

Obr. 23: Květa Pacovská

Obr. 24: Květa Pacovská

(z vernisáže Květa Pacovská: Maximum Contrast) s. 36

Obr. 25: Květa Pacovská, s. 36

Zdroje obrazových příloh

Obr. 1, Obr. 2 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

Obr. 3 - GRYGAR, Milan, Meda MLÁDKOVÁ a Jean-Yves BOSSEUR. *Antifony a partitury*. V Praze: Museum Kampa - Nadace Jana a Medy Mládkových, 2011. ISBN 978-80-87344-09-5.

Obr. 4, Obr. 5 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

Obr. 6 - zdroj: vlastní z výstavy Milan Grygar: Vizuální a akustické

Obr. 7 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar 1991*. V Praze: Středočeská galerie, 1991. ISBN 80-7056-008-8.

Obr. 8 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

Obr. 9, Obr. 10, Obr. 11, Obr. 12 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. ISBN 80-86010-78-3.

Obr. 13, Obr. 14 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

Obr. 15, Obr. 16 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar: obraz a zvuk: Sbírka moderního a současného umění Národní galerie v Praze - Veletržní palác: image and sound: Collection of Modern and Contemporary Art The National Gallery in Prague: 14.9.-28.11.1999*. [Praha]: Gallery, [1999]. ISBN 80-86010-78-3.

Obr. 17 - zdroj: vlastní z výstavy Milan Grygar: Vizuální a akustické

Obr. 18, Obr. 19, Obr. 20 - GRYGAR, Milan. *Milan Grygar*. Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-0-7.

Obr. 21, Obr. 22 - Plakáty - Autoři - Milan Grygar [online]. Praha: Terryho ponozky [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.terryhopenozky.cz/plakaty/parametr-1-autori/16-grygar-milan>

Obr. 23, Obr. 24 - zdroj: vlastní z vernisáže Květa Pacovská: Maximum Contrast

Obr. 25 – KRYNEK, Ondřej. *Květa Pacovská vystavuje svůj Maximum Contrast*. [online]. Design Magazine, 2015 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.designmagazin.cz/umeni/58962-kveta-pacovska-vystavuje-svuj-maximum-contrast.html>

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY K PRAKTICKÉ ČÁSTI

Manuál:

Tato příručka je určena pro učitele základních škol do hodin výtvarné výchovy. Obsahuje jasné pokyny, jak video používat, co budete k lekci potřebovat a jak celá výuka bude probíhat. Přečtěte si prosím tento manuál dříve, než začnete DVD používat.

Co naleznete v tomto manuálu:

1. Pro koho je video určeno
2. Co budete do hodiny potřebovat
3. Průběh hodiny

1. Pro koho je video určeno

Tento videodokument je určen pro žáky druhého stupně základních škol.

2. Co budete do hodiny potřebovat

Na každou hodinu je potřeba se důkladně připravit. Jako první je důležité zvážit, kolik času Vám celý proces zabere a podle toho se nadále řídit. Musíte si také uvědomit, jestli máte k dispozici potřebnou techniku. To znamená buď projektor s možností přehrát DVD, USB mechaniku (preferováno) nebo počítač s velkoplošnou obrazovkou, na kterém se video spustí. U poslední varianty je zapotřebí si dát pozor, aby na monitor viděli všichni žáci. Také prostor je podstatný k tomu, aby hodina proběhla hladce, tedy čím prostornější třída, tím lépe. Další součástí jsou pomůcky, které děti budou při tvorbě potřebovat.

K akustickým kresbám je zapotřebí sehnat jakékoliv předměty, které jsou zajímavé a při dotyku s papírem vytvářejí nějaký zvuk. Čím zajímavější předměty budete mít, tím více zaujmete pozornost žáků. Může se jednat o plechové krabičky, mističky různých tvarů, drátěné hřebeny, dřevěné špachtle, zvonečky, náradí a podobně. Aby za sebou předměty nechávaly stopy, je důležité mít je kam namáčet. Pro tuto práci je důležitá tuš. V této době můžete pořídit i různé barvy než jen černou, zde se v nápaditosti meze nekladou. Je zapotřebí mít široké

kelímky, kam se dá tuš přelit, aby se předměty mohly snadněji namáčet. Dále je důležité mít dostatek bílých čtvrtek, nejlépe velikosti A3.

Ke kresbám s mechanickými předměty budete potřebovat opět hodně tuše a další bílé čtvrtky. Klasické nepohybující se předměty vyměníte za mechanické hračky. Může se jednat o jezdící autíčka, různé pohyblivé hračky, mechanické slepičky, žabičky, káči, rotační tělesa, šroubky, kolečka a tak dále.

K hmatovým kresbám pak budete potřebovat dlouhou roli papíru, nejlépe delší než je rozměr nejvyššího žáka. Kelímky s tuší, nůž na vyříznutí otvorů (nůž používá pouze učitel, aby nedošlo ke zranění) a pohyblivé prsty dětí.

K celému procesu je vhodné zvolit pracovní oděv, případně mít po ruce igelity pro zakrytí podlahy, opět záleží, v jaké místnosti bude činnost probíhat.

2. Průběh hodiny

Podstatnou věcí je nezmiňovat se na začátku hodiny před žáky, o čem a o kom celý dokument je!!

Je to z důvodu, že na začátku dostávají otázky, nad kterými se mají zamyslet a popřemýšlet, jestli už se s podobnou prací nesečkali. Ještě než video zapnete, je potřeba si nachystat veškeré pomůcky, které budou při pracovní činnosti žáci potřebovat.

Jako první tedy posadíte žáky na židle tak, aby bez problému viděli na zařízení a spustíte DVD.

1. FÁZE:

Zde přicházejí na řadu otázky, děti v klidu sedí a odpovídají. První fáze je rozčleněna na 6 částí. U každé je napsáno několik otázek a čas, na kterém video zastavíte. V páté části je puštěn medailonek, kde se s prací a životem Milana Grygara seznámí.

1. ČÁST:

-00:15- Otázka: *Myslíte si, že obraz může mít zvuk?* Video zastavíte a necháte žáky ve třídě, aby se nad otázkou zamysleli a postupně odpověděli.

-00:28- Otázka: *Myslíte si, že je možné namalovat zvuk?* Video zastavíte a opět necháte žáky odpovědět.

-00:39- Otázka: *Jak byste to udělali?* Video zastavíte a opakujete stejný postup.

2. ČÁST:

-01:33- Otázka: *Dá se podle vás těmito předměty malovat?* Video zastavíte a necháte žáky odpovědět.

-01:48- Otázka: *Použili byste je během malování?* Video zastavíte a žáci diskutují.

3. ČÁST:

-02:06- Prolínání otázek: *Co myslíte, že je tohle za zvuk? Je to obraz? Jaký předmět by to mohl být?* Zastavíte až u poslední otázky, necháte žáky odpovídat libovolně na jednu z nich, či na všechny tři. (odpověď na první a třetí otázku: mechanická slepička)

4. ČÁST:

-02:23- Otázka: *Kdo podle vás takhle tvořil?* Opět zastavíte a necháte žáky, ať se zamyslí. Po odpovědích video vždy spustíte.

5. ČÁST:

Medailonek o Milanu Grygarovi.

6. ČÁST:

-09:56- Na obrazovce je dílo plus otázka: *Jak to podle vás mohl vytvořit?* Video zastavíte a necháte žáky odpovídat.

-10:30- Druhé dílo plus otázka: *Jaké předměty asi používal?* Opět zastavíte a diskutujete.

-10:50- Třetí dílo plus otázka *S čím byste to vytvořili vy?* Video zastavíte a vyčkáte na odpovědi žáků

Poslední část Vám může nastínit, jestli žáci dávali pozor při medailonku, kde se odpovědi na otázky zodpovídaly.

2. FÁZE

Zde přichází na řadu pracovní činnost. Avšak ještě než se s prací začne, žáci se podívají, jak pracovali jejich kolegové na videu. Necháte je zhlédnout všechny tři principy za sebou a poté se s nimi dáte do práce.

7. ČÁST:

-11:12- Okno s nápisem: *Akustické kresby*, nezastavujete.

-11:50- Okno s nápisem: *Akustické kresby mechanickými předměty*, opět nezastavujete.

-12:42- Okno s nápisem: *Hmatová kresba*, nezastavujete.

-14:28- Video zastavíte a pustíte se do činnosti.

Stejně jako tomu bylo ve videu, začnete s Akustickou kresbou a postupujete až k Hmatovým kresbám. Žáci se během videa seznámili s tím, jak by tvorba měla probíhat, a proto jim necháme určitou volnost, aby se mohli sami vyjádřit. U hmatových kreseb je zapotřebí, aby dva žáci drželi napnutou roli, tím se práce usnadní a zabavíte větší množství žáků ve třídě.

3. FÁZE

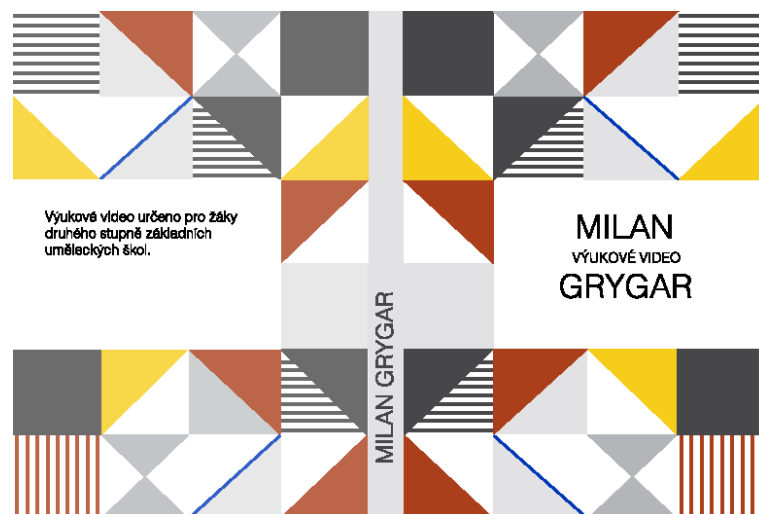
Po skončení práce, tedy až po sobě žáci uklidí, vše si složí a budou připraveni si sednout zpátky na židle, bude video pokračovat. Je opravdu důležité, aby veškerá pracovní činnost skončila a žáci se mohli plně soustředit na pokračování. Zde přijde na řadu zhodnocení toho, co se dozvěděli, jak se jim práce líbila a jestli to pro ně bylo v něčem přínosné.

8. ČÁST:

-14:34- Otázka: *Líbilo se vám, co jste se dnes dozvěděli?* Video zastavíte a necháte žáky odpovědět.

-14:37- Otázka: *Zaujala vás práce a postupy Milana Grygara?* Video opět zastavíte a diskutujete.

Po závěrečných otázkách a zhodnocení video končí.

Návrh na přebal DVD k videodokumentu

Realizace přebalu DVD

Ukázka tvorby dětí- akustické kresby I. II.

Ukázka tvorby dětí – akustické kresby mechanickými předměty III. IV. V.